

Міністерство освіти і науки України

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота

**ОСОБЛИВОСТІ РУСТИКАЛЬНОГО СВІТУ В ПОВІСТЯХ ПАНАСА
МИРНОГО («ЛИХО ДАВНЄ І СЬОГОЧАСНЕ», «ГОЛОДНА ВОЛЯ»,
«ЗА ВОДОЮ»)**

СІМКУ ЛЕЙНАРТ СТЕПАНОВИЧ

Студент II-го курсу

Освітня програма: Філологія (українська мова і література)

Спеціальність: 035 Філологія (Українська мова і література)

Рівень вищої освіти: магістр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № _____ / 202_

Науковий керівник:

КОРДОНЕЦЬ ОЛЕКСАНДР АНАТОЛІЙОВИЧ

(кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології)

Завідувач кафедри:

БЕРЕГСАСІ АНІКО ФЕРЕНЦІВНА

(доктор з гуманітарних наук, професор, доцент)

Робота захищена на оцінку _____, «__» _____ 2025 року

Протокол № _____ / 2025

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра філології

Кваліфікаційна робота
ОСОБЛИВОСТІ РУСТИКАЛЬНОГО СВІТУ В ПОВІСТЯХ ПАНАСА
МИРНОГО («ЛИХО ДАВНЄ І СЬОГОЧАСНЕ», «ГОЛОДНА ВОЛЯ»,
«ЗА ВОДОЮ»)
Рівень вищої освіти: магістр

Виконавець: студент II-го курсу

СІМКУ ЛЕЙНАРТ СТЕПАНОВИЧ

освітня програма: Філологія (українська мова і література)

спеціальність: 035 Філологія (Українська мова і література)

Науковий керівник: **КОРДОНЕЦЬ ОЛЕКСАНДР АНАТОЛІЙОВИЧ**
(кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології)

Рецензент: **ЧОНКА ТЕТЯНА СТЕПАНІВНА**
(кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології)

Ukrajna Oktatási és Tudományügyi Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Filológia Tanszék

**A RUSZTIKUS VILÁG SAJÁTOSSÁGAI PANAS MYRNY
REGÉNYEIBEN ("ŐSI ÉS MAI KATASZTRÓFA", "ÉHES AKARAT",
"VÍZ MÖGÖTT")**
Magiszteri dolgozat

Készítette: Szimku Lénárt

II. évfolyamos filológia (ukrán nyelv és irodalom)

szakos hallgató

Témavezető: KORDONEC OLEKSZANDR

(Filológiai tudományok kandidátusa, a Filológia Tanszék docense)

Recenzens: CSONKA TETYÁNA

(Filológiai tudományok kandidátusa, a Filológia Tanszék docense)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ I ОБРАЗ СЕЛЯНИНА-ПРОТЕСТАНТА ВАСИЛЯ КУЧЕРЯВОГО В ПОВІСТІ «ГОЛОДНА ВОЛЯ»	10
РОЗДІЛ II ЗМАЛЮВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА ДО І ПІСЛЯ РЕФОРМИ 1861 РОКУ В ПОВІСТІ «ЛИХО ДАВНЄ І СЬОГОЧАСНЕ»	26
РОЗДІЛ III ПОЕТИКА ПОВІСТІ ПАНАСА МИРНОГО «ЗА ВОДОЮ»	40
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	55
ДОДАТКИ	57

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.....	6
I. FEJEZET A PROTESTÁNS PARASZT VASZIL KUCSERJAVIJ KÉPMÁSA AZ „ÉHES AKARAT” CÍMŰ REGÉNYBEN.....	10
II. FEJEZET AZ UKRÁN FALU ÁBRÁZOLÁSA AZ 1861-ES REFORM ELŐTT ÉS UTÁN „A MÚLT ÉS A JELEN KÁLVÁRIÁJA” CÍMŰ REGÉNYBEN	26
III. FEJEZET MYRNY PANAS „A VÍZEN TÚL” CÍMŰ ELBESZÉLÉSÉNEK POÉTIKÁJA	40
ÖSSZEFOGLALÁS	51
FELHASZNÁLT IRODALOM	55
MELLÉKLETEK	57

ВСТУП

Актуальність теми. Літературознавчий аналіз художніх творів є важливим для розуміння специфіки літератури, суспільних змін та культурних процесів певної епохи. Дослідження сільської тематики у творах українських письменників дозволяє осмислити історичні трансформації, відображені в літературі крізь призму художнього досвіду. Панас Мирний (справжнє ім'я – Панас Якович Рудченко) є визначним українським письменником другої половини XIX століття, який зробив значний внесок у розвиток реалістично-психологічної прози. Його творчість відзначається глибоким аналізом соціальних проблем та психологічних станів персонажів, що дозволило йому створити правдиві та емоційно насичені образи. Мирний був одним із перших, хто вивів українську літературу на новий рівень епічної прози, розкриваючи життя «маленької людини» – селян, дрібних чиновників та інтелігенції. Його романи «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» та «Повія» стали класикою української літератури, порушуючи важливі соціальні та морально-етичні питання.

Таким чином, Панас Мирний займає важливе місце в українському літературному процесі як новатор реалістичної прози, а його творчість продовжує бути об'єктом наукових досліджень, сприяючи глибшому розумінню соціальних та психологічних аспектів українського суспільства кінця XIX – початку XX століття.

Панас Мирний як представник реалістичної прози приділяє значну увагу правдивому та деталізованому зображенню сільського життя, його труднощам і драматизму. Повісті митця «Лихо давнє і сьогочасне», «Голодна воля» та «За водою», попри недостатню вивченість, є важливими текстами, що репрезентують рустикальний світ із соціальної, морально-етичної та психологічної перспектив. У сучасному контексті ці твори допомагають аналізувати причини кризових явищ у сільському середовищі. Вони також дають змогу оцінити їхній вплив на суспільство сьогодні.

Значення дослідження творчості Панаса Мирного зростає у зв'язку з розвитком української літератури як носія історичної пам'яті. Його повісті відображають не лише реалії сільського життя XIX століття, а й універсальні проблеми соціальної нерівності та боротьби за гідність. Зображені у творах процеси руйнування патріархального ладу та наслідки кріпацтва мають особливу цінність для розуміння історичних змін. Ці аспекти допомагають дослідити, як через художній текст передаються суспільні трансформації. Усе це робить тему вивчення рустикального світу у творчості Панаса Мирного надзвичайно важливою. Аналіз його повістей розкриває не лише минуле, а й чинники сучасних проблем українського села.

Літературознавці приділяли значну увагу дослідженню творчості Панаса Мирного. Зокрема, Іван Франко високо оцінив його роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», назвавши його «одним із найкращих творів нашої літератури». Дослідники відзначають новаторство Мирного у зображенні соціальних конфліктів та психологічної глибини персонажів. У статті «Еволюція творчої манери Панаса Мирного» аналізується розвиток його стилю від ранніх оповідань до великих епічних полотен, підкреслюючи його внесок у формування реалістичної прози.

Також науковці досліджували мовні особливості його творів, відзначаючи багатство та виразність мови, що сприяло розвитку української літературної мови. Дослідженню особливостей українського реалізму у творчості Панаса Мирного свого часу присвячували увагу О. Білецький, В. Власенко, О. Гончар, С. Єфремов, Г. Карпенко, Н. Крутікова, М. Пивоваров, М. Сиваченко, І. Франко, В. Черкаський, Д. Чижевський та ін.

Л. Ушкалов у монографії «Реалізм – це есхатологія: Панас Мирний», що вийшла друком у 2012 році, пропонує кардинально новий погляд на осмислення творчого спадку цього письменника. Відомий літературознавець ґрунтовно обґрунтовує тезу, що художній світ Панаса Мирного є своєрідною інтерпретацією вічного протистояння істини та омани, духовного та антидуховного, що уособлюється в боротьбі Христа з Антихристом. У своїй масштабній дослідницькій праці Ушкалов не лише аналізує життєвий шлях митця крізь призму історичних і політичних реалій тогочасної України, а й простежує його роль у формуванні літературного дискурсу. Адже, як зазначає сам автор, творчість Панаса Мирного має надзвичайну вагу в розвитку новітньої української літератури, визначаючи її подальші напрямки та ідейні орієнтири [23, с. 168]. На думку Л. Ушкалова, Панас Мирний є не просто талановитим автором, а справжнім «великим письменником-реалістом», чия творчість глибоко відображає суспільні суперечності, моральні пошуки та духовні зрушення свого часу [23, с. 198]. Дослідник наголошує на тому, що творчість Панаса Мирного значною мірою формується під впливом реалій свого часу, проте водночас він простежує, як світогляд письменника поступово еволюціонує під тиском об'єктивних соціальних, політичних та культурних обставин, характерних для українського суспільства XIX століття.

І. Хворостяний [26] у дисертаційній праці здійснює глибокий аналіз творчості Панаса Мирного, розглядаючи її жанрові, композиційні, змістові та образотворчі аспекти крізь призму сучасних наукових підходів. Дослідник акцентує увагу на концепті ментального прообразу, який відображає культурно зумовлені уявлення письменника про навколишній світ. Окрему увагу приділено історичним, філософським і літературним контекстам, що вплинули на формування ключових ідей свободи та боротьби у творчому

доробку Панаса Мирного. Зокрема, це простежується в його знакових романах «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» та «Повія».

Науковець підкреслює, що Панас Мирний зосереджується на змалюванні нетипових персонажів, чия доля позначена трагізмом. Вони зазнають краху не лише через несприятливі зовнішні обставини, а й унаслідок особливого «морально-психологічного художнього експерименту» [26, с. 9], за допомогою якого автор випробовує стійкість їхніх ціннісних орієнтирів та моральних переконань.

У повістях Панаса Мирного рустикальний світ постає як складний соціальний організм. Тут співіснують традиційні та нові моделі поведінки, моральні конфлікти та економічні зрушення. Повість «Лихо давнє і сьогочасне» розкриває процеси деградації селянства через соціальну несправедливість. У «Голодній волі» передано трагедію кріпацтва та його вплив на селянську свідомість. «За водою» демонструє моральне виснаження селян і їхню боротьбу за виживання. Кожен із творів відображає зміни в сільському житті через призму людських долі.

Особливість рустикального світу у творчості Панаса Мирного полягає у глибокому реалістичному зображенні селянського життя. Він не просто описує побут, а проникає у внутрішній світ персонажів. Письменник показує складність їхніх переживань, прагнень та страхів. Завдяки цьому його повісті набувають глибокого соціального та філософського змісту. Аналіз цих творів допомагає зрозуміти закономірності розвитку українського села. Це також відкриває перспективи для міждисциплінарних досліджень у сучасних гуманітарних науках.

Метою дослідження є аналіз художнього змалювання рустикального світу в повістях Панаса Мирного крізь призму соціально-економічних, культурних і психологічних чинників.

Об'єктом дослідження є художній простір сільського життя у творах письменника.

Предметом дослідження виступають засоби та прийоми художнього зображення селянського середовища, його проблематики та змін.

Завдання дослідження:

- дослідити образ селянина-протестанта в творі «Голодна воля»;
- простежити засоби змалювання українського села до і після реформи 1861 року в повісті «Лихо давнє і сьогочасне»;
- проаналізувати елементи поетики повісті П. Мирного «За водою».

Методи дослідження. Дослідження базується на використанні комплексу методів, що забезпечують всебічний аналіз художніх текстів. Історико-літературний метод дозволяє розглянути твори Панаса Мирного у контексті соціально-економічних і культурних змін

другої половини XIX століття, простежити їхній зв'язок із історичними подіями та суспільними процесами. Компаративний метод застосовується для зіставлення зображення рустикального світу у повістях Панаса Мирного з аналогічними мотивами в українській та європейській реалістичній літературі. Це дає можливість виявити унікальні риси авторського стилю та визначити його місце у загальному літературному процесі.

Структурно-семантичний аналіз спрямований на виявлення художніх засобів, за допомогою яких письменник відтворює життя селян, їхню психологію та соціальні відносини. Особлива увага приділяється психолого-літературному методу, який допомагає розкрити засоби змалювання внутрішнього світу персонажів, їхніх переживання, стратегії пристосування до змін та морально-етичні конфлікти. Крім того, використано соціолого-літературний підхід, що дозволяє розглянути рустикальний світ повістей Панаса Мирного як відображення реальних соціальних процесів у сільському середовищі. Сукупність цих методів забезпечує глибоке осмислення теми та її значення у контексті української літератури.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі рустикального світу в повістях Панаса Мирного. Це дозволяє виявити нові аспекти селянської тематики у його творчості. Зокрема, акцент робиться на психологічних особливостях персонажів та соціальних трансформаціях. Окрім того, дослідження сприяє розкриттю ролі письменника у формуванні реалістичного образу українського села.

Прикладне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів в освітніх компонентах, присвячених історії літератури. Особливо це стосується вивчення української реалістичної прози XIX століття. Крім того, отримані висновки будуть корисними для істориків, культурологів і соціологів. Це сприятиме кращому розумінню процесів трансформації сільського суспільства та його проблематики.

РОЗДІЛ І

ОБРАЗ СЕЛЯНИНА-ПРОТЕСТАНТА ВАСИЛЯ КУЧЕРЯВОГО В ПОВІСТІ «ГОЛОДНА ВОЛЯ»

Панас Мирний залишив після себе чимало незавершених епічних творів, які становлять значний інтерес завдяки порушеним у них проблемам та глибокому розкриттю характерів головних персонажів. Одним із таких незавершених творів є повість «Голодна воля», яка вперше побачила світ лише в 1940 році. Попри свою незавершеність, цей твір має велике історико-літературне значення, оскільки, за словами дослідників, «найповніше і найглибше... розкриває прагнення селян до волі» [8, с. 25]. Ця повість є справжнім гімном волі – не лише як абстрактного ідеалу, а й як невід’ємної складової людської сутності. Мирний майстерно передає драматизм селянської боротьби, показуючи волю «як поняття високе і водночас органічне частині сутності людини» [27, с. 70].

У повісті «Голодна воля» Панас Мирний надає слову «воля» широкого спектра значень, збагачуючи його смисловими відтінками залежно від контексту. Цей ключовий концепт зустрічається на сторінках твору близько шістдесяти разів, причому його базове лексичне значення – звільнення від кріпацтва – протиставляється поняттям неволі та рабства. Проте автор виходить за межі традиційного розуміння цього терміна, використовуючи його в різних значеннєвих контекстах, які можна згрупувати у три основні смислові ряди.

Перший семантичний ряд розкриває волю як свободу, відсутність будь-якої залежності чи підкорення. Це значення найбільш наближене до загальнолюдського прагнення до незалежності та самостійності: «*Хоч воля, хоч смерть*» [15, с. 169], «*А що, от і діждали волі, от і розв’язалися нам руки*» [15, с. 193]. У цих висловлюваннях слово «воля» є синонімом абсолютної свободи, здатності людини визначати власну долю без зовнішнього примусу.

Другий смисловий ряд пов’язаний із юридичним аспектом волі, розумінням її як офіційного документа, що проголошує скасування кріпацтва. Для селян воля в цьому значенні набуває матеріального вираження – вона стає актом, що має бути оголошений і вручений: «*...у сусідньому селі в церкві волю читали*» [15, с. 190], «*Ходімо прямо до пана, – каже Василь. – Хай дає нам царську волю. Де він її дів?*» [15, с. 191];

Третій смисловий ряд розкриває волю як нову історичну реальність, пов’язану з життям селян після реформи. Це значення відображає суперечливе сприйняття змін, що відбулися після скасування кріпацтва: «Не такої йому (кріпацтву) ждалося волі» [15, с. 226].

Тут Мирний передає розчарування селян, для яких очікувана свобода не виправдала сподівань і не принесла бажаних змін у їхньому житті.

Таким чином, Панас Мирний у «Голодній волі» майстерно варіює значення ключового для твору слова, розкриваючи багатогранність його смислового наповнення й відображаючи складні суспільні настрої, що панували серед українського селянства.

Різне сприйняття волі персонажами «Голодної волі» безпосередньо впливає на вибір Панасом Мирним епітетів, якими він її характеризує. Для селян воля є найбільшою цінністю, тому вона описується як «золота», «справжня», «людська» – ці визначення підкреслюють її значущість, омріяність та природність для людини. Натомість у сприйнятті панів і їхніх прислужників воля постає чимось небезпечним, деструктивним, а тому її зневажливо називають «дурною», «розбишацькою». Особливу ж авторську оцінку втілює оксюморон «голодна воля», що відображає гірку реальність: довгоочікувана свобода виявилася позбавленою справжнього наповнення, оскільки селяни отримали її без землі, засобів до існування та можливості для гідного життя.

У структурі твору Панас Мирний використовує принцип протиставлення, що допомагає глибше розкрити соціальні та психологічні контрасти:

1) опозиція між головним героєм Василем Кучерявим і кріпацькою старшиною – відображає протистояння активного борця за справедливість та тих, хто, попри своє кріпацьке походження, став опорою панської влади;

2) контраст між бунтівливим, неспокійним характером Василя і покірливістю дворових селян, які, звикнувши до рабської залежності, не уявляють іншого життя;

3) протиставлення селянської громади та жорстокого кріпосника Гамзи – показує безжальність поміщицької влади, яка всіма силами намагається придушити прагнення до свободи [14, с. 46].

У творі Панаса Мирного більшість селян бездіяльно очікує звільнення, вважаючи його неминучим, тоді як кріпацька старшина настільки зжилася зі своїм рабством, що сприймає його як належне. Натомість Василь Кучерявий є винятком серед них – це «той раб, що вже усвідомив своє принизливе становище і не може з ним миритися» [19, с. 92]. Його прагнення свободи є рушійною силою багатьох його вчинків. Формально він ще не вільний, але внутрішньо вже вважає себе незалежним. Це почуття сформувалося в нього ще змалку, що пов'язане з його сирітством і вихованням у степу.

Про минуле героя читач дізнається з його монологів-спогадів. Саме в дитинстві в ньому зароджується дух непокори. Василь змалку зростав серед безкраїх просторів, де панують природні закони, і поступово засвоює їхню жорстку істину: «тільки й прав – права

дужого» [15, с. 173]. У цих умовах він звикає до незалежності та самостійності, що кардинально відрізняє його від інших кріпаків.

Остаточне становлення Василя як бунтаря відбувається вже в панському дворі, де діють свої «вовчі закони». Тут він усвідомлює, що кріпацтво – це не лише важка праця, а й глибоке приниження людської гідності. Саме цей досвід остаточно зміцнює його прагнення до боротьби за волю, яку він вважає не просто бажаною метою, а невід’ємною частиною людського існування.

Василь Кучерявий приходить до переконання, що справедливість можна встановити лише силою, а насильство стає для нього допустимим засобом боротьби. Відповідаючи на питання коханої про причини соціальної нерівності – чому одні животіють у неволі, а інші живуть у розкошах, – він звинувачує самих людей у такому стані речей. Його слова перегукуються з ідеями Чіпки з роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», адже Василь також доходить висновку, що єдиний спосіб змінити цей світ – це «бити, давити пакосників» [15, с. 183].

До такого світогляду його приводить власний життєвий досвід. Жорстокість оточення поступово вбиває в ньому віру в добро, змушуючи шукати інші шляхи до справедливості. Він залишається сам на сам зі своїм прагненням правди та болісним усвідомленням несправедливості світу: *«він зостався всюди один з молодим запалом правди та гіркою жалю»* [15, с. 174]. Це гірке розчарування змінює його внутрішній світ і перетворює на того, хто не просто прагне волі, а готовий виборювати її силою, навіть ціною крові.

Панас Мирний детально змальовує характер Василя Кучерявого, розкриваючи його запальну вдачу та непримиренність до будь-яких проявів поневолення. Його вільнолюбство не лише визначає внутрішній світ героя, а й спонукає до активного спротиву. Мрія про волю і незалежність стає рушійною силою всіх його дій, зокрема й відкритого конфлікту з прикажчиком Йосипенком та самим паном Гамзою. Василь ніколи не приховує свого презирства до тих, хто підтримує кріпацтво, і не боїться відповідати принижуючим його зауваженням дошкульною реплікою.

Його бунтарська натура має літературні паралелі, насамперед із образом Миколи Джері – героя однойменної повісті Івана Нечуя-Левицького. Обидва персонажі відзначаються вибуховою вдачею, яка загострюється ненавистю до власного рабського становища. Їхня фізична нетерпимість до панських прислужників виходить за межі словесного протесту й переростає у відкрите зіткнення: Василь здіймає руку на кріпацького старшину, тоді як Микола Джеря, не витримавши знущань, замахується серпом на осавула. Обидві повісті – «Голодна воля» Панаса Мирного та «Микола Джеря» Івана Нечуя-

Левицького – художньо відображають прагнення селян до волі, проте по-різному окреслюють шляхи її здобуття.

Для Василя воля є не лише особистою метою – він прагне свободи для всіх, хто, як і він, потерпає від несправедливості. Саме тому його боротьба не зводиться до суто індивідуального протесту, а має соціальне підґрунтя. Усвідомлюючи, що реформи не принесли селянам справжньої свободи, він не погоджується з тим ладом, у якому кріпацька старшина та прикажчики продовжують панувати над простими людьми. Непокора кріпосницьким законам для Василя – це не просто виклик конкретним особам, а принципова позиція щодо всього устрою, який, на його переконання, має бути зруйнований, щоб поступитися місцем справжній, «золотій» волі.

У повісті «Голодна воля» Панас Мирний яскраво відтворює процес «розселяння» селянства (термін П. Хропка) – поступове формування серед кріпаків нової верстви визискувачів, що зраджують своїх односельців і стають частиною системи гноблення. У творі цю соціальну трансформацію репрезентує постать прикажчика Йосипенка – представника своєрідної «аристократії рабів». Він зумів піднятися над загальною масою кріпаків, повністю пристосувавшись до правил і цінностей панівної верхівки.

Йосипенко служив своєму панові Гамзі вірою й правдою, водночас не забуваючи про власні вигоди. Його діяльність була подвійною: він краще за інших знав примхи поміщика, догоджав йому в усьому, а паралельно грабував як кріпаків, так і самого свого господаря. У його поведінці немає ні тіні моральності – це людина, яка підлаштувалася під жорстокі умови кріпосницького ладу, використовуючи будь-які методи для власного збагачення.

Йосипенко настільки добре засвоїв систему поміщицького панування, що навіть перейняв манери свого пана. Наприклад, він знав, що Гамза розважається, коли хтось насміхається над українською мовою, тож прикажчик старанно догоджав йому: *«рубав йому по-своєму твердо, дебело»* [15, с. 159].

Особливо підлою є його схильність до шпигунства й доносів. Він нишком підслуховує розмови кріпаків, а потім доносить на них панові, розпалюючи між ними ворожнечу. Його підлабузництво не має меж: він не лише слідкує за селянами, а й особисто догоджає Гамзі, привозячи йому дівчат для розваг. Йосипенко – типовий образ дрібного тирана, який, отримавши мінімальну владу, повністю відрікається від власного коріння і стає ще жорстокішим, ніж самі пани.

Панас Мирний, змальовуючи постать прикажчика Йосипенка, уникає опису його зовнішності, проте майстерно розкриває його характер через мовлення. Слова і тональність висловлювань Йосипенка є ключем до розуміння його внутрішньої сутності. Його мова

позначена різкими, часто агресивними інтонаціями: *«крикнув», «читав молитви», «питається», «вимовив, важко зітхнувши», «не своїм голосом заlementував», «не переставав ремзати», «сердито одказав», «повів довгу річ»*. Усе це відображає його схильність до лицемірства, грубості, плазування перед сильнішими й приниження слабших.

Для кріпаків і дворових він не шкодує образливих слів і прокльонів: *«поганко, мерзавко», «пахло хамське», «волоцюго», «п'янице»*. Проте перед паном його тональність змінюється – тут він улесливий і покірний, намагаючись усіляко вислужитися: *«Скільки літ, барин, служимо, та хай тому добра не буде, хто покривить душею перед таким паном»* [3, с. 189]. Така подвійність мовлення розкриває головну рису Йосипенка – підступність, яка робить його типовим представником кріпацької верхівки, що існувала за рахунок придушення власного народу.

Є. Кирилук дає влучну характеристику цьому персонажу: *«Йосипенко – людина, зіпсована кріпосництвом, панським впливом і оточенням. Це гідка моральна потвора, яка тільки носить людську личину»* [8, с. 30]. Його вчинки повністю підтверджують цю оцінку. Навіть після смерті Гамзи він залишається вірним своїй нищій сутності: використовує ситуацію для власного збагачення, викрадаючи гроші з поміщицької каси. Проте його злочин стає ще огиднішим через те, що він, рятуючи себе, звалює провину на невинну людину – хворого сторожа Хомку.

Панас Мирний глибоко розкриває внутрішню суперечливість постаті Йосипенка, показуючи його роздвоєність у питанні волі. З одного боку, прикажчик прагне звільнення, бо усвідомлює його матеріальні вигоди, але водночас боїться самої ідеї свободи, адже вона загрожує його становищу. У його уявленні воля постає живою істотою: то *«як яке страховище»*, то *«наче добра сестра»*. Його монолог-роздум передає внутрішню боротьбу – він одночасно знаходить аргументи «за» і «проти» свободи. Проте письменник чітко засуджує облудну мораль цього раба-прикажчика: для нього невільницьке життя стало нормою, а звільнення він сприймає лише як можливість подальшого збагачення.

Йосипенко не єдиний представник кріпацької верхівки у повісті. Хоча інші члени цієї касты з'являються епізодично, вони дуже виразно змальовані через свою мову та поведінку. Вони захоплено звеличують поміщика, підкреслюючи його виняткове становище: *«Как у такова барина не жизнь?»* [15, с. 166]. Водночас їх найбільше дратує і лякає навіть сама згадка про волю. Як тільки серед селян починаються розмови про можливе звільнення, старшина одразу ж засуджує цей «безглуздий» народ, який вперто тримається за ідею волі: *«І старшина пішла на всі боки судити безглузде мужицтво, що як зарубало собі на носі волю, то будь вона і голодна, і холодна, і вся в латах чи в дрантях, аби таки воля»* [15, с. 166].

Знаковою є художня деталь, яку Мирний навмисне уточнює, щоб показати соціальну структуру суспільства. Під час панського свята всі пани зібралися в будинку, а кріпацька старшина зайняла «почотне місце» серед селян на подвір'ї. Письменник ретельно перераховує присутніх: *«прикажчик із жінкою, дворник з жінкою, дворецького жінка та садовник»* [15, с. 164]. Їхня поведінка і розмови – це демонстрація кріпосницької моралі та псевдоосвіченості, адже вони намагаються копіювати своїх панів, але залишаються тими ж рабами, тільки трохи привілейованими.

На цьому фоні особливо контрастно виділяється постать Василя – волелюбного кріпака, «першого бунтовщика», який не боїться кинути виклик як поміщикам, так і їхнім підлабузникам. Його протест спрямований не лише проти панів, а й проти «володарів-рабів» – тих, хто, будучи вихідцями з кріпаків, добровільно взяв на себе роль гнобителів. У своїй боротьбі Василь виправдовує застосування сили, вважаючи її адекватною відповіддю на жорстокість і несправедливість, які панують у кріпосницькому світі. Таким чином, він стає втіленням не тільки прагнення до волі, а й готовності відстоювати її будь-якими засобами.

У повісті «Голодна воля» одним із можливих шляхів до свободи є втеча. Це традиційний засіб порятунку від неволі, що неодноразово застосовувався кріпаками, які прагнули вирватися з рабства. Він також добре відомий українській літературі: так, Назар із повісті Марка Вовчка «Інститутка» стверджує: «Мандрівочка – рідна тіточка», а герої Івана Нечуя-Левицького – Микола Джеря, Кавун та інші селяни – таємно полишають пана («Микола Джеря»).

Важливо, що втеча в усіх трьох творах не є щасливим виходом, а радше змушеним рішенням, яке лише частково дає свободу. У «Голодній волі» Василь Кучерявий постає як бунтар, що намагається протистояти системі, проте змушений втікати, розуміючи марність своїх спроб змінити реальність. Назар у «Інститутці» втікає від знущань пані, але його майбутнє залишається невідомим, а Микола Джеря не тільки тікає, а й чинить активний опір панській владі. Проте жоден із героїв не досягає абсолютної свободи – всі вони приречені на боротьбу до кінця.

Відповідно можемо зробити висновок, тема втечі як форми боротьби та порятунку є ключовою для реалістичної прози другої половини XIX століття. Усі три твори демонструють різні аспекти цієї проблеми: від приреченості Василя Кучерявого, через покірність і прагнення до волі Назара, до активного бунтарства Миколи Джері. Панас Мирний, Марко Вовчок та Іван Нечуй-Левицький через художні засоби передають безвихідь селянської долі, підкреслюючи, що навіть втеча не є справжнім визволенням, а лише черговим випробуванням у важкій долі українського народу.

Однак Панас Мирний пропонує оригінальний підхід: його герой Василь Кучерявий лише виношує план утечі, але так і не здійснює його. Це не прояв слабкості, а, навпаки, вияв сили його характеру, оскільки хлопець не може покинути свою кохану в неволі. Попри велике бажання «самому собі дати волю» [15, с. 185], його почуття відповідальності перемагає: *«Як він найдорожче для його усього на світі кине домучувати отим катам?»* [15, с. 187]. Таким чином, вільнолюбство Василя є рівнозначним його почуттю власної гідності, а здатність відповідати за інших перебуває в одному вимірі з його прагненням свободи.

Василь Кучерявий не тільки не мириться з рабським існуванням, а й відчуває зневагу до тих, хто звик до своєї неволі. Через цей контраст Панас Мирний протиставляє бунт і покірність. Дворові селяни у Голодній волі змальовані узагальнено – автор не виділяє окремих персонажів, а об'єднує їх спільною рисою: повною покорою та небажанням боротися.

Знаковою є сцена їхньої розваги, під час якої зав'язується розмова про волю. Говорити про неї починають приїжджі парубки, тоді як дворові ставляться до цієї теми насмішкливо, зокрема товстогуба Пріська цинічно заявляє: *«Коли б мені воля, то я б паничів з п'ять до себе прийняла»* [15, с. 168]. Однак на тлі загального сміху й легковажності вирізняються слова Степана і Мотрі, що передають сумний народний досвід очікування змін:

«– От уже років з п'ять усі кажуть: воля, воля, та усі й брешуть, – зітхнувши, сказав Степан.

– То вже ж вони щось вибредуть, – одказала Мотря і як притихла, як засумувала, то вже ніщо їй більше і не розважило» [15, с. 168-169].

У цих рядках відчувається глибока зневіра. Степан прямо говорить про те, що протягом багатьох років селянам лише обіцяють свободу, але вона так і не настає. У відповідь Мотря намагається знайти хоч якусь надію, та після сказаного її огортає сум, який нічого не може розвіяти.

Образ Василя Кучерявого у повісті «Голодна воля» Панаса Мирного є одним із центральних, оскільки саме через нього автор розкриває складність і суперечливість селянського життя в період післяреформених змін. Василь постає перед читачем як людина з виразним внутрішнім конфліктом: з одного боку, він прагне кращого життя, а з іншого – усвідомлює обмеженість своїх можливостей. Його мовлення відображає цю боротьбу: воно сповнене як надії, так і розчарування. Автор використовує широкий спектр мовних засобів, щоб підкреслити емоційний стан персонажа: уривчасті репліки, паузи, емоційно забарвлену лексику. Завдяки цьому мова Василя Кучерявого стає не лише засобом спілкування, а й

відображенням його внутрішнього світу. Цей підхід дозволяє читачеві глибше зрозуміти не лише характер героя, а й соціальну ситуацію, у якій він перебуває. У його мовленні також простежуються певні стилістичні прийоми, які підсилюють емоційний вплив його висловлювань.

Лінгвістична характеристика мовлення Василя Кучерявого свідчить про глибоке розуміння автором особливостей народної мови та її виразних можливостей. Через синтаксис, лексику, морфологічні та фонетичні особливості автор створює яскравий образ людини, яка, попри всі труднощі, зберігає свою людяність, силу духу та прагнення до змін. Його мовлення є не просто засобом комунікації, а й ключовим елементом розкриття як особистості героя, так і загального соціального контексту повісті. Завдяки цьому Василь Кучерявий залишається одним із найбільш виразних персонажів твору Панаса Мирного.

У «Голодній волі» Панас Мирний показує, що покірність дворових часто межує з байдужістю. Василь Кучерявий, намагаючись протистояти несправедливості, відкрито говорить прикажчику Йосипенкові правду, публічно соромить його, сподіваючись на підтримку з боку дворових. Однак, замість очікуваного спротиву, він стикається з повною пасивністю: «не так дворові звикли» [15, с. 174]. Для них звичніше терпіти, аніж боротися.

Більше того, серед прислуги є й відверті донощики, які повідомляють Йосипенкові про погрози Василя. Саме через цю зраду та підлабузництво герой відчуває до дворових навіть більше презирства, ніж до самого прикажчика: *«не злюбив Василь дворових більше, ніж Йосипенка»* [15, с. 174]. На фоні загальної лакейської покори його бунтарство постає ще більш яскравим і непримиренним.

Для Василя Кучерявого поняття коритися не існує – за його переконанням, вихід можна знайти з будь-якої ситуації, навіть якщо ціною цього виходу стане власне життя. Його гнівні слова, звернені до тих, хто привіз панові нову дівчину для розваги (серед них була і рідня дівчини), вражають своєю силою й безкомпромісністю: *«Ви й пустили? Я б краще задавив її своїми руками»* [15, с. 178]. Цей емоційний спалах розкриває всю глибину його ненависті до системи, у якій безпорадність перетворюється на згоду з насильством.

Розпач Василя сягає такої межі, що він неодноразово замислюється над самогубством. Його внутрішній монолог передає всю глибину його болю та відчаю: *«Господи! чи довго мені ще мучитись? Чи не краще відразу порішити з собою?.. В конюшні бантини належні, віршовка не обірветься»* [15, с. 178]. Герой відчуває себе настільки загнаним у кут, що навіть добро, яке він колись отримав, сприймається ним через призму страждань. Він із гіркотою згадує жінку, котра після смерті матері прихистила його, але в умовах рабського суспільства навіть ця турбота виявилася безглуздою: *«взяла його до себе, вигодувала, виростила»* [15, с. 177] – і все одно він залишився безправним невільником.

Василь усвідомлює, що його смерть не матиме жодного значення. Його уява змальовує байдужу реакцію дворових: *«Зійдуться дворові, одчеплять; дехто посміхнеться, дехто скаже: дурний, а дехто: так йому і треба»* [15, с. 178]. Це ще більше підсилює його ненависть до тих, хто добровільно погодився на таке існування. Проте, замість того, щоб покінчити життя самогубством, хлопець знаходить для себе новий вихід – спрямувати свою лютю не на себе, а на винуватців страждань: *«Коли б кого другого повісити... може б, краще було»* [15, с. 178].

Панас Мирний створює багатогранний образ Василя Кучерявого, у якому поєднуються запальний характер, неспокійна вдача, вдумливість і здатність до глибоких почуттів. Василь не лише бунтар, а й людина, яка прагне зрозуміти світ і причини свого становища. Він доходить гіркої висновку, що люди самі винні у власному рабстві, бо *«звикли з ...ярмом»* [15, с. 182]. Його слова набувають підтвердження після скасування кріпацтва: селяни обирають старостою громади колишнього прикажчика Йосипенка. Це рішення яскраво демонструє, наскільки важко звільнитися від вікових кайданів не лише фізично, а й морально. Василь намагався розворушити селян, переконати їх, що потрібен *«чесніший... чоловік»*, але усталене рабське мислення виявилось сильнішим.

Попри важке життя, Василь зберігає тонку душевну організацію. Він не лише палко і віддано кохає Мотрю, яка зачарувала його з першого погляду, а й глибоко відчуває красу природи, звертається до неї, як до живої істоти, переймається чужими бідами. Його любов до Мотрі є ще одним проявом бунту – викликом усталеним нормам і панським законам. Дівчина вважається панською наложницею, а отже, його власністю, проте Василь відмовляється сприймати її як річ, бореться за своє кохання, як бореться за волю.

Мирний детально показує поступове зародження і розгортання цього почуття. Спочатку це проста цікавість: у панський двір прибувають нові люди, серед них – дівчина Мотря. Згодом цікавість змінюється занепокоєнням за її долю. Автор вводить у перебіг подій ірраціональні елементи: дівочі очі, молоду вроду, біле личко та сльози, що котяться *«як горох»*. У серці Василя розпалюється буря протилежних почуттів: він жаліє заплакану дівчину, але водночас відчуває гнів, коли бачить її переодягненою в *«куклу»*, що її ведуть до панських покоїв.

Після цього він чує розмови дворових про нову дівку, що дуже подобалася панові, а їй пан – ні. Це остаточно закарбовує образ Мотрі в його уяві: *«І вдень він бачить її, наче перед собою, і вночі вона привиджується»* [15, с. 195]. Спочатку їхні зустрічі випадкові, потім стають частими, а згодом переростають у взаємне почуття.

Саме у стосунках із Мотрею найповніше розкривається внутрішній світ Василя – його здатність на глибоку любов, самопожертву, прагнення захистити дорогу йому людину.

Для нього воля і кохання нероздільні, тому перші слова, які він вигукує після звістки про скасування кріпацтва, сповнені захоплення і надії: «Вільні – ніхто нам не заборонить» [3, с. 196]. Він мріє про щасливе майбутнє разом із Мотрею, переконаний, що тепер ніщо не стоятиме на заваді їхньому кохання.

Після скасування кріпацтва Василь Кучерявий залишає панський двір і стає наймитом у місті. Проте це не розриває його зв'язок із селом – він і далі переймається його проблемами, болісно реагує на нові прояви несправедливості. Колишнє кріпацтво змінило форму, стало більш прихованим, але не зникло. Якщо раніше Василь боровся із гнобленням фізично, не боявся піднімати руку на представників влади, то тепер він намагається діяти по-іншому – розворушити громаду, розкрити людям очі на реальну ситуацію.

Панас Мирний у «Голодній волі» створює ще одну площину протиставлення – боротьбу між двома силами: «живучістю і незнищенністю прагнень поневолених людей до свободи, їхніх заповітних мрій працювати на себе, на своїй землі» [6, с. 18] та існуючим ладом, який намагається придушити ці мрії. Селянська маса у творі не статична – вона повноводна, бурхлива, активна. Інше питання, наскільки цілеспрямованим є цей динамізм.

Якщо спочатку обговорення волі відбувається лише в окремих розмовах, то поступово воно набуває все більшої відкритості та рішучості. Мирний простежує цю зміну через еволюцію висловлювань селян: від «...річ про волю не переривалася» [3, с. 178] до «А на осінь люди ще сміливіше заговорили про волю» [3, с. 189], і нарешті – до масового виступу: «Загули горішани. І дворові, і задворові. Зібралось у двір народу» [3, с. 191].

Важливий момент – усвідомлення кріпаками своєї сили. Вони вже не бояться пана, а вимагають його виходу: «Викликай пана. Громада його зове» [там само]. Саме єдність і згуртованість дозволяють їм відчутти власну значущість, позбутися страху, що протягом століть був невід'ємною частиною їхнього існування.

Що скасування кріпацтва стало для селян справжнім святом, підтверджує й художня деталь, використана Мирним. Якщо раніше до церкви на іменини дворянського предводителя Гамзи приходила лише знать, то тепер там зібралася зовсім інша громада: «У церкву навалило стільки... і все тобі сірома, сіра, кріпацтво голодрабе» [3, с. 192].

Ще одна знакова деталь – те, як поведінка Мотрі підкреслює загальне піднесення селян. Побачивши Василя у церкві, вона, не звертаючи уваги на присутніх, радісно й без сорому махає йому рукою: «без сорому давай махати рукою» [3, с. 192]. Це демонструє, що разом із відчуттям свободи селяни починають звільнятися й від усталених норм поведінки, що раніше регулювали їхнє життя у межах панської влади.

Панас Мирний поєднує соціальний аналіз із глибоким психологічним дослідженням, занурюючись як у внутрішній світ окремих персонажів, так і в масову психологію. Він

передає різноманітність людських реакцій на події, зокрема і ту парадоксальну особливість, коли на горе або несподівану звістку люди реагують не сльозами, а сміхом: «деякі сміялися», «жартували другі». Така поведінка є не запереченням серйозності моменту, а радше захисною реакцією на незрозуміле та величне.

Зміна психологічного стану селян, які чують звістку про скасування кріпацтва, передається через детальне відтворення зовнішніх ознак: «...у всіх очі так грають... Всі, поприхилявши голови і затаївши дух, слухають» [3, с. 193]. Ці слова передають напружене очікування, захоплення, але й невизначеність, адже воля, хоч і «неповна», все ж прийшла.

Проте радість швидко змінюється тривогою: залишається головне питання – земля, точніше, її відсутність у селян. Мирний майже у всіх своїх творах підкреслює, що селянин живе працею, а його зв'язок із землею є життєво необхідним. Боротьба за землю стає одним із центральних сюжетних мотивів «Голодної волі». Для колишніх кріпаків земля – це не лише засіб існування, а й символ справжньої свободи, адже без неї воля втрачає своє значення.

Після реформи, як зауважив М. Пивоваров, пореформена дійсність у Панаса Мирного не є чимось протилежним до кріпосницького ладу – вона лише доповнює його, створюючи «широку узагальнюючу картину життя», у якій «існування простої трудящої людини стає нестерпним, злиденним і безправним...» [4, с. 149]. Селяни покладали великі надії на волю, але їхні очікування не здійснилися.

Селянські клопоті про землю передаються через невластиву пряму мову, що дозволяє відчувати проблему зсередини, з точки зору тих, хто прагне справедливості:

«Як це так, землю дають, та за неї ще й плати? Хіба ми за сотні рік не заслужили тієї землі?» [5, с. 215].

Риторичні запитання, розмовні інтонації («щось не так, щось та не те»), звертання («брате») створюють ефект поліфонії, роблячи цей уривок ніби голосом всієї громади.

Контрастність у зображенні запустіння панського маєтку та доглянутості селянських городів ще більше підкреслює законність прагнень звільнених кріпаків. З одного боку, панська земля лишається без догляду: *«Садок запустів, дорожки позаростали бур'яном, глухою кропивою...»* [5, с. 216].

А з іншого – кріпацькі городи доглянуті, сповнені життя: *«По невеличких огородах, наче сторожі, стояли широкоголові соняшники, поміж ними, як рута, зеленіли куці картоплі... Ні бур'яни серед них, ні травини...»* [5, с. 216].

Цей художній контраст підкреслює, що земля не належить тим, хто не вміє чи не хоче працювати, а тим, хто живе нею. Колишні кріпаки не радіють занепаду панських

дворищ, не злорадіють через пусті поля, а, навпаки, сумують, що «даремно земля пропадає». Але вони не можуть нічого змінити, бо ця земля – «не наша» [5, с. 216].

В одному з небагатьох авторських відступів Панас Мирний дає оцінку наслідкам реформи, називаючи час після скасування кріпацтва «великою руїною». Він показує злиденне існування селян, які стали «голі й голодні», але не втратили своєї віри у справедливість. Їхнє розуміння правди просте й беззаперечне: «Воно (кріпацтво) ждало за свою вікову працю шматка дарової землі» [5, с. 226]. На думку селян, це і є найвища справедливість, якої вони заслуговують після століть рабства.

Панас Мирний правдиво відтворює настрої, сподівання та розчарування селян. Вони завжди чогось чекають: спочатку – волі, а після її отримання – «слушного часу» для справжніх змін. Письменник майстерно передає момент історичного перелому, «коли впали були іржаві кайдани з кріпацьких рук, щоб зараз же нарости свіжими...» [1, с. 272]. Водночас він акцентує увагу на тих, хто безпосередньо уособлював гноблення – поміщикам Гамзі.

Степан Федорович Гамза – жорстокий експлуататор, якого не стримують жодні моральні межі. Він безжально карає кріпаків, *«має повен двір дівчат, котрим він, як хоче, так і орудує»* [5, с. 183], проте серед дворянства його шанують: *«панство його четвертий раз вибира своїм предводителем»* [5, с. 162]. Він добре знає, як тримати селян у покорі: утихомирює будь-які прояви непокори, викликавши роту солдатів, які «цілий місяць усмиряли бунтовщиків»; своїх наложниць після розваг вигідно віддає заміж за кучерів і фореїторів, наділяючи їх певними привілеями; для закріплення влади над селянами будує церкву та робить священником колишнього кріпака, який *«щиро слугує панові і перед кріпаками, і перед богом»* [5, с. 163].

Єдине, чого боїться Гамза, – це воля: *«... барин і слова волі боявся»* [5, с. 165]. Він розуміє, що вільні селяни означають кінець його необмеженої влади.

Сила таланту Панаса Мирного виявляється не лише в соціальному аналізі, а й у розвінчанні моральної потворності кріпосників через естетичний контраст. Гамза та йому подібні не просто аморальні – вони відразливі, потворні. Письменник доходить висновку, що абсолютна влада над іншими позбавляє людину людяності, спустошує її душу.

Однак у творі подається й інший образ Гамзи – молодого, повного енергії поміщика, який *«спроможний був дива робити»*. На початку повісті його постать розкривається через сприйняття природи. Він оцінює щойно побачене місце – Зелену Горку – з позиції вигоди: *«Гарна місцина! – думав, любуючись, Гамза. – На отій поляні та вибудувати дворець з башнями, з шпильми, а кругом по низу розселити кріпацтво»* [5, с. 160].

Проте тоді він ще здатен милуватися природою. Його уява оживляє картину пробудження пралісу: *«легенький туман здіймався сизим димом... миготіло, як на воді, сонячне сяйво»* [5, с. 159-160]. Він уловлює й звуки: *«сотні солов'їв щебетали по кущах молодого поросту, горлиці туркотали в ліщині...»* [5, с. 160].

Однак навіть у такі моменти, коли він ще здатний бачити красу, уява малює не лише схід сонця, а й «страшну пожежу»: вогонь «немилосердно жре, поїдає, що стріне на дорозі» [5, с. 160]. Це ніби передчуття його майбутнього – всепоглинаюча жорстокість і влада, що нищать усе живе навколо.

Гамза справді захоплений побаченим: «серце билось радістю, його очі горіли, любуючись». Але його радість – це не радість творця, а господаря, що оцінює свої майбутні володіння. Він вирішує оселитися на цьому місці та підкорити його собі.

Відчуття вседозволеності повністю руйнує людське в Гамзі, перетворюючи його на жорстокого хижака, який керується лише власними бажаннями, не зважаючи ні на людей, ні на моральні норми. Його звіряча сутність відображається навіть у зовнішності: *«...здоровенний дідуган, товстий, червономордий, високий»* [5, с. 162]. Його боялися всі – і кріпаки, і його ж підручні, такі як прикажчик Йосипенко, і навіть повітове панство, над яким він мав беззаперечний вплив: *«як той орел надзира над своїм гніздом, так Гамза над повітовим дворянством»* [5, с. 162].

Як зазначає М. Пивоваров, «образ Гамзи змальовано в сатиричному плані. Основний художній засіб, за допомогою якого письменник розкриває внутрішню сутність та діяльність цього типа, – іронія» [4, с. 146]. Сатиричне зображення поміщика допомагає розвінчати його моральне убозтво й тваринну природу. Гамза оцінює явища не за їхньою справжньою цінністю, а за тим, наскільки вони можуть бути йому корисними. Для нього гарна місцина – це місце для розкішної панської садиби, молоді вродливі дівчата – матеріал для його розваг, а селяни – усього лише робоча сила.

На противагу Гамзі, який не здатен поставити себе на місце інших, Василь Кучерявий живе інтересами не лише своїми, а й громади. Він підтримує Мотрю, захищає селян і готовий жертвувати власними благами заради спільного щастя. У цьому проявляється його висока моральність, яка стоїть у центрі ідейного задуму «Голодної волі».

Панас Мирний у цьому творі порушує проблему моральної та духовної відповідальності людини за власне життя і за долю тих, хто поруч. У тексті постійно звучить питання: що означає бути людиною? Що важливіше – особисті інтереси чи справедливість для всіх? Його герої – Василь Кучерявий і Мотря – не миряться зі своїм становищем, бо розуміють, що їхнє щастя, як і щастя всього народу, можливе лише на основі справедливості.

Хоча їхні вчинки значною мірою викликані зовнішніми обставинами (кріпосне ярмо), у них діють і внутрішні мотиви – прагнення свободи, бажання творити добро, але «добро вільне», а не нав'язане. Саме внутрішні моральні орієнтири визначають справжню цінність людини. Василь поводить себе справедливо навіть тоді, коли особисто не має з цього жодної вигоди – його боротьба спрямована не на себе, а на громаду, на її пробудження та усвідомлення своїх прав.

Однак, вступаючи в боротьбу зі злом, Василь не перетворюється на кривавого месника. Його протест не сліпий і не руйнівний – він несе в собі ідею справедливості, а не помсти. У цьому його головна відмінність від тих, хто, прагнучи свободи, втрачає людяність. Для Василя головне – не лише знищити старий лад, а й побудувати новий, у якому пануватиме справедливість, а не чергове насильство.

Панас Мирний у повісті «Голодна воля» вводить у прозу новий тип героя – людину-бунтаря, яка не мириться з несправедливістю та намагається боротися за правду. Головний персонаж проходить складний шлях становлення: від пасивного усвідомлення власного безправ'я до активної боротьби з несправедливістю. Його бунтарський дух не є сліпим бунтом, а радше глибоким внутрішнім протестом, що визріває під впливом життєвих обставин. Мирний наголошує на психологічній складності героя, його внутрішніх суперечностях, що робить образ максимально реалістичним. Персонаж прагне змін не лише для себе, а й для інших, що відрізняє його від традиційних селянських типів літератури того часу. Це новаторський підхід, який надає повісті особливого значення в українській реалістичній прозі.

Особливістю головного героя є його активна життєва позиція, що відрізняє його від традиційних образів кріпаків у літературі XIX століття. Він не просто переживає несправедливість, а шукає шляхи її подолання, намагається діяти, що робить його неординарною постаттю. Панас Мирний змальовує його не як ідеалізованого героя, а як людину, яка помиляється, сумнівається, але не здається. Його боротьба проходить через складні моральні випробування, що додає твору глибокого психологізму. Автор використовує реалістичні засоби для відображення внутрішнього світу персонажа, передаючи його емоції через детальні описи, монологи та контрастні ситуації. Завдяки цьому образ набуває багатовимірності, що робить його одним із найяскравіших у творчості Мирного.

Таблиця 1.1

Порівняння елементів повісті «Голодна воля» та творів Марка Вовчка і Івана Нечуя-Левицького

Параметр	«Голодна воля» (П. Мирний)	«Інститутка» (М. Вовчок)	«Микола Джеря» (І. Нечуй-Левицький)
Основна тема	Боротьба за свободу, втеча як засіб порятунку	Протистояння кріпаків і панства, втеча як символ волі	Боротьба проти несправедливості, втеча як єдиний вихід
Головний герой	Василь Кучерявий	Назар	Микола Джеря
Соціальний конфлікт	Селяни проти панства	Закріпачене селянство і панська жорстокість	Протистояння кріпака та поміщицької влади
Основний художній засіб	Символіка втечі	Контраст між панами і селянами	Психологізм, реалістичне змалювання боротьби
Проблематика	Доля бунтаря, неможливість змінити систему	Система кріпацтва як механізм поневолення	Роль особистості в боротьбі проти гноблення
Образ селянина	Рішучий, бунтарський, проте приречений на поразку	Стражденний, покірний, змушений шукати вихід	Нескорений, здатний до боротьби
Фінал героя	Безвихідь, символічне замкнене коло	Втеча, невідоме майбутнє	Боротьба до кінця, життєві випробування

Власне джерело

У повісті «Голодна воля» відчутно вплив народної традиції, де образ правдошукача займає важливе місце. Герой, якого створює Панас Мирний, багато в чому перегукується з народними уявленнями про борця за справедливість, який готовий ризикувати заради правди. Проте автор йде далі, додаючи образу глибокий психологічний вимір. Його персонаж не просто кидає виклик існуючій системі, а й сам переживає внутрішній конфлікт між бажанням боротися та страхом перед наслідками. Мирний показує, що протест не завжди має однозначний характер – він може бути викликаний як моральним усвідомленням несправедливості, так і особистими втратами та розчаруваннями. Таким чином, автор створює не символічного, а реального героя, який проходить складний шлях від підкорення до відкритого спротиву.

Цей новий тип героя можна порівняти з образом Миколи Джері з однойменної повісті Івана Нечуя-Левицького. Обидва персонажі є представниками селянського середовища, які відмовляються миритися з гнітом і шукають власний шлях до свободи.

Проте якщо Микола Джеря протестує через особисті мотиви, то герой Панаса Мирного розглядає боротьбу як частину ширшого соціального руху. Він не лише тікає від несправедливості, а й намагається змінити саму систему, що підкреслює його активну позицію. Мирний зображує його внутрішню еволюцію через зіткнення з реальністю, що робить образ ще глибшим. Саме ця зміна підходу до бунтаря і є новаторською рисою повісті «Голодна воля».

Ще одним прикладом схожого героя є персонаж з повісті Бориса Грінченка «Під тихими вербами». Тут також присутній мотив боротьби з несправедливістю, проте у Грінченка герой менш радикальний у своїх діях. Його протест має більш моральний характер, тоді як герой Панаса Мирного готовий до реального протистояння. Обидва автори використовують засоби реалістичного письма для змалювання внутрішнього світу персонажів, однак Мирний більше заглиблюється у психологію бунту. Його герой не просто реагує на події, а сам створює їх, впливаючи на оточення та намагаючись змінити суспільство. Це підкреслює його новаторський характер у контексті української літератури кінця XIX століття.

У композиційному плані повість «Голодна воля» також демонструє новий підхід до побудови сюжету. Якщо у традиційній селянській прозі події часто розгортаються лінійно, то у Мирного бачимо складнішу структуру. Він використовує флешбеки, внутрішні монологи, чергування сцен напруги та відносного спокою, що підсилює драматизм твору. Завдяки цьому читач краще розуміє мотиви героя, його особистісний розвиток та внутрішні сумніви. Це ще більше підкреслює відмінність персонажа від типових образів селян, які пасивно приймають свою долю. Таким чином, Панас Мирний створює не просто соціально-реалістичний твір, а глибоку психологічну драму.

Отже, повість «Голодна воля» є важливим етапом у розвитку української реалістичної прози, оскільки вводить у літературу новий тип героя – активного борця, який не лише протестує, а й намагається змінити суспільство. Панас Мирний створює багатовимірний образ, що проходить складний шлях від усвідомлення несправедливості до активної боротьби з нею. Порівняння з творами Нечуя-Левицького та Грінченка дозволяє краще зрозуміти новаторство Мирного у зображенні героя-бунтаря. Він не просто піднімає тему соціального гніту, а досліджує психологію протесту, роблячи її центральним мотивом твору. Завдяки цьому «Голодна воля» займає особливе місце в українській літературі, відображаючи новий рівень художнього осмислення проблеми людської свободи та боротьби за справедливість.

РОЗДІЛ II

ЗМАЛЮВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА ДО І ПІСЛЯ РЕФОРМИ 1861 РОКУ В ПОВІСТІ «ЛИХО ДАВНЄ І СЬОГОЧАСНЕ»

Повість «Лихо давнє і сьогочасне» Панаса Мирного є глибоким соціальним аналізом життя українського села в перехідний період від кріпацтва до пореформених часів. Автор створює реалістичні образи головних героїв, використовуючи різноманітні художні засоби для їх розкриття. Він акцентує увагу на тому, що становище селян залишалося нещасливим як у часи кріпацтва, так і після його скасування. Через контрастне змалювання їхнього життя до та після реформи письменник демонструє безперервність соціальної несправедливості. Увага до внутрішнього світу персонажів допомагає читачеві краще зрозуміти їхні переживання, мотиви та безвихідь, у якій вони опинилися. Завдяки поєднанню реалістичних описів та глибокого психологізму Панас Мирний створює багатовимірний художній простір, що відображає трагічність українського селянства.

Одним із найсильніших образів у повісті є постать селянина, який стає уособленням зламаного долі. Письменник детально зображує його життєвий шлях, що позначений постійними стражданнями, приниженнями та невпинною працею. Для підсилення емоційного впливу Мирний використовує прийом контрасту: спогади героя про молодість, сповнену надій, різко протиставляються його сучасному становищу. Це допомагає читачеві відчувати трагедію людини, яка не знайшла виходу з глухого кута бідності та безправності. Окрім контрасту, автор застосовує символіку – темні кольори, змучені обличчя, занедбані хати – все це підкреслює загальну атмосферу безнадії. Важливу роль відіграє і психологічний портрет персонажа, що дозволяє зануритися в його внутрішній світ і зрозуміти його розчарування життям.

У повісті Мирний також створює образи селян, які намагаються пристосуватися до нових умов після скасування кріпацтва. Вони прагнуть знайти хоч якусь стабільність, проте зіштовхуються з новими формами експлуатації. Автор змальовує їхню боротьбу за виживання через реалістичні діалоги, що передають народну мову та світогляд. Ритм їхньої мови – уривчастий, сповнений вигуків та риторичних питань – допомагає передати напругу та безнадійність ситуації. Важливим засобом характеротворення є також внутрішні монологи персонажів, у яких вони роздумують про своє становище, висловлюють страхи та надії. Мирний не залишає ілюзій щодо можливості швидких змін – він підкреслює, що скасування кріпацтва принесло нові випробування, а не звільнення.

Панас Мирний через образи селян порушує важливу соціальну проблематику: розшарування сільського суспільства, економічну залежність від поміщиків і постійний

страх перед голодом. Його персонажі змушені боротися не лише з об'єктивними труднощами, а й зі своїм внутрішнім страхом змін. Письменник демонструє, що навіть у пореформений час село залишилося в тіні панської влади, а селяни – у стані напівкріпацтва. Мирний показує нові механізми соціального гноблення, які замінили старі, не залишивши селянам можливості для розвитку. Він створює художній простір, де історія повторюється, змінюючи лише форму гноблення, але не його сутність. Це посилює відчуття безвиході та несправедливості, які є ключовими мотивами повісті.

Композиційна структура твору підсилює загальне враження циклічності страждань українського села. Мирний застосовує флешбеки, щоб показати контраст між минулим і теперішнім, підкреслюючи незмінність людської долі. Минуле виглядає не як ідеалізований період, а як попередній етап страждань, які лише посилилися після реформи. Завдяки цьому автор створює складний наратив, у якому реальність постає як замкнене коло, з якого неможливо вирватися. Подібний підхід робить повість глибоко психологічною, що дозволяє читачеві не просто спостерігати за подіями, а й відчувати їх на емоційному рівні. Це підкреслює важливість особистісного виміру історії, де кожен герой проходить власний шлях від надії до розчарування.

Значну роль у повісті відіграє пейзаж, що виконує не лише описову, а й символічну функцію. Мирний змальовує природу як живу істоту, що реагує на страждання людей: бурі та негоди відображають соціальні катаклізми, тоді як сонячні моменти символізують короточасну надію. Таким чином, автор використовує природу як засіб емоційного підсилення оповіді, надаючи їй важливого художнього значення. Це додає твору глибини, роблячи його не лише соціальною, а й філософською рефлексією про людську долю. Природні мотиви допомагають передати внутрішній стан персонажів, створюючи єдиний простір їхнього фізичного та емоційного існування. Вони підсилюють загальну атмосферу приреченості, що панує в творі.

Мовні засоби у повісті також виконують важливу роль у створенні художнього світу. Мирний використовує діалоги, що наповнені народними висловами та просторіччям, для підкреслення автентичності мови персонажів. Він майстерно передає різницю у мовленні залежно від соціального статусу персонажів: селяни говорять емоційно, часто використовуючи іронію та сарказм, тоді як представники панського середовища висловлюються формально та відсторонено. Це дозволяє створити більш виразний соціальний контраст, що підсилює основний конфлікт твору. Окрім цього, автор використовує внутрішні монологи, щоб передати психологічний стан персонажів, загострюючи їхні внутрішні переживання. Завдяки таким художнім прийомам мова

персонажів стає не лише засобом спілкування, а й важливим елементом їхньої характеристики.

Таким чином, «Лихо давнє і сьогочасне» є не лише реалістичним зображенням історичного періоду, а й художнім дослідженням соціальних змін, які не принесли очікуваного полегшення. Панас Мирний створює складні багатовимірні образи, використовуючи контраст, символіку, психологічний аналіз та реалістичні описи. Повість порушує ключові питання про долю українського села, його безправне становище та циклічність соціального гноблення. Завдяки цьому твір не втрачає своєї актуальності, залишаючись одним із найглибших досліджень селянського життя в українській літературі. Важливо також зазначити, що автор не просто відображає історичні події, а й змушує читача замислитися над їхніми наслідками для суспільства. Саме тому «Лихо давнє і сьогочасне» залишається одним із найважливіших творів Панаса Мирного.

Повість «Лихо давнє і сьогочасне» Панаса Мирного є одним із найяскравіших творів, у яких показано зміну соціально-економічного становища українського села внаслідок реформи 1861 року. Письменник проводить глибокий аналіз життя селян до та після реформи, демонструючи, що для багатьох із них справжнього визволення не відбулося. Він використовує контрастні художні засоби, аби показати розбіжності між очікуваннями та реальністю. Важливу роль відіграє зміна побутових умов, правового статусу селян та їхнього психологічного стану. Автор наголошує, що реформа, яка мала звільнити кріпаків, принесла їм нові труднощі, не вирішивши основних соціальних проблем. Через цей аспект повість стає своєрідним художнім дослідженням наслідків кріпосного права та його відміни [20].

До реформи 1861 року українське село зображене як місце тотального безправ'я, де кріпаки повністю залежали від волі панів. Панас Мирний майстерно передає атмосферу гніту через описи важкої праці, злиднів і принижень. Селяни змушені були виконувати панщину, не маючи жодної можливості покращити своє життя. Через детальні описи побуту автор створює картину злиденного існування: бідні хати, виснажені люди, які ледве знаходять сили працювати. Особливо важливою є мовна характеристика персонажів, адже їхні розмови сповнені страху, покірності та зневіри. Автор передає їхню мову як уривчасту, з багатьма вигуками, що підкреслює їхній психологічний стан. Мирний майстерно використовує символіку: темні, похмурі пейзажі та сірі фарби допомагають створити відчуття безвиході.

Після реформи 1861 року на перший погляд ситуація мала змінитися, але автор показує, що справжньої свободи селяни так і не отримали. Вони більше не були кріпаками, але залишалися економічно залежними від панів та держави. Скасування кріпацтва

супроводжувалося новими формами експлуатації, які позбавили селян будь-яких шансів на соціальний підйом. Панас Мирний демонструє цей парадокс через долі головних персонажів, які, отримавши свободу, не знають, що з нею робити. Їм доводиться орендувати землю у тих самих панів, працюючи за мізерні кошти, що призводить до ще більшого зубожіння. Таким чином, реформа лише змінила форму залежності, залишивши селян у ще складнішому становищі.

У повісті особливу увагу приділено психологічному стану селян у післяреформений період. Якщо до реформи вони хоча б розуміли свої обов'язки та місце в суспільстві, то після її скасування відчули розгубленість та невпевненість у майбутньому. Мирний передає ці настрої через внутрішні монологи героїв, у яких вони намагаються знайти відповіді на питання, чому їхнє становище не покращилося. Відчуття страху перед змінами поступово змінюється на розчарування та зневіру. Автор використовує прийом контрасту: сцени радості від звільнення різко змінюються картинами поневірянь та економічної скрути. Завдяки такій побудові тексту читач бачить глибину трагедії, яка розгортається у післяреформеному селі [24].

Важливу роль у змалюванні українського села відіграє опис його соціальної структури. До реформи селянське суспільство було чітко розділене на панів та кріпаків, а після реформи з'явилися нові соціальні групи: заможні селяни, які змогли скористатися змінами, та абсолютна більшість, що залишилася в злиднях. Панас Мирний показує цю розшарованість через розмови героїв, які міркують про нові порядки. У творі постійно звучить тема несправедливості, оскільки частина селян змушена працювати ще більше, щоб виплачувати борги за землю. Це призводить до нових форм соціальної напруги, що породжує внутрішні конфлікти між біднішими та заможнішими селянами. Через ці образи автор порушує тему соціальної нерівності, яка залишається актуальною і після скасування кріпацтва.

Одним із найбільш виразних засобів змалювання села є пейзаж, який відображає зміни у суспільстві. До реформи природа описана як занедбана, понура, що символізує пригніченість кріпаків. Після реформи вона стає ще більш хаотичною, що підкреслює нестабільність та невизначеність нового часу. Мирний використовує контраст між змінами у природі та настроями селян, які не знаходять місця у новій реальності. Символіка пори року також відіграє важливу роль: якщо у довоєнні роки автор описує довгі холодні зими як символ застою, то після реформи приходять бурі та негоди, що символізують хаос у суспільстві. Завдяки такій побудові пейзажу автор підсилює загальний драматизм твору.

Мовні засоби у повісті також підкреслюють контрасти між селом до і після реформи. Якщо раніше мова кріпаків була покірною, переповненою страхом, то після реформи вона

стає агресивнішою, відчувається більше гніву та розчарування. Мирний детально передає зміни у мовленні персонажів, що дозволяє читачеві зрозуміти їхні переживання. Він активно використовує народну мову, прислів'я та діалектні особливості, що додає реалістичності та робить образи живими. Це допомагає створити атмосферу справжнього українського села, яке, попри всі труднощі, продовжує боротися за виживання. Водночас, автор демонструє, що мовна еволюція відображає не лише соціальні зміни, а й новий рівень свідомості селян.

Твори Панаса Мирного містять багатий матеріал для народознавчого аналізу, що дає змогу простежити не лише соціальні зміни, а й культурні та моральні трансформації українського народу. Яскравим прикладом є повість «Лихо давнє і сьогочасне», в якій письменник розглядає докорінні зміни в суспільно-економічному житті XIX століття.

Головною темою твору є складні умови життя селян, їхнє безземелля, постійна боротьба за виживання та деградація людських відносин під тиском соціальної несправедливості. Панас Мирний викриває антигуманну сутність кріпосницької системи та капіталістичних відносин, які стали її продовженням, називаючи їх «лихом давнім і сьогочасним». Через цей твір автор закликає до поліпшення соціальних умов селянства, акцентуючи увагу не лише на економічному, а й на моральному аспекті проблеми.

Сам письменник визначав суть своєї роботи так:

«З давнього можна було б дати «лихо», котре призначалось задля збірника в пам'ять Котляревського. Перше оповідання про лихо давнє – кріпацьке, в якому скніли й ниділи людські душі..., і лихо сьогочасне з його безземельною волею та голодним лихом, що заставляє людину ще більше думати тільки про себе» [3, с. 13].

У першій частині повісті Панас Мирний змальовує розкішне життя поміщика Башкира, створюючи різкий контраст між багатством кріпосника і злиденним існуванням його кріпаків. Автор майстерно підкреслює трагедійність долі селян на прикладі сім'ї Проценків, які страждають від безправ'я та економічного поневолення.

Друга частина твору розкриває новий етап селянського життя – «лихо сьогочасне», коли формальне звільнення не принесло справжньої волі. Селяни залишилися без землі, опинилися в умовах ще більшого зубожіння, а нова реальність породила нові прояви жорстокості та егоїзму. Мирний показує, що матеріальна скрута руйнує моральні засади суспільства, роблячи людей байдужими та жорстокими навіть до тих, хто колись їм допоміг.

Яскравим прикладом деградації людської моралі є головна героїня повісті – колишня кріпачка Марина. Здобувши прихильність свого хрещеника, сина поміщика Башкира, вона використовує це для власного збагачення, обдурює голодних односельців, відштовхує хворого діда Уласа, хоча саме він свого часу врятував її від смерті. Таким чином, «лихо

сьогочасне» не лише погіршило матеріальний стан селян, а й спустошило їхні душі, змушуючи людей боротися за виживання будь-якими методами.

Аналізуючи ідейно-тематичний зміст твору, читачі можуть дійти висновку, що Панаса Мирного найбільше хвилювало не тільки матеріальне зубожіння селян, а й моральний занепад народу. Письменник намагається знайти витоки потворних явищ у суспільстві, зображуючи, як довгі роки поневолення зруйнували не лише економічну незалежність селян, а й їхню моральну стійкість.

Описуючи життя українського селянства, письменник передає не лише соціальні реалії, а й світоглядні уявлення, традиції, звичаї, народні вірування, побутові деталі, мову та навіть способи народного лікування. Усі ці елементи відіграють важливу роль у розкритті глибини теми та ідейного змісту твору.

Одним із ключових моментів, що відображають народні уявлення, є образ родини Башкира, зокрема тема бездітності, яка в традиційній культурі сприймалася як велике нещастя. Бездітний чоловік вважався таким, що не виконав свого головного призначення – не продовжив роду. Панас Мирний тонко передає ці настрої через думки Олексія Івановича: *«Чого ж сумує Олексій Іванович? Чого його серце туга окриває? Того, що як здама Олексій Іванович, що от він тепер і в славі, і в повазі, і добра у його – на дев'яти б стало... А кому він ту славу передасть? Кому добро, віками нажите, перейде? Хто буде розкошувати у тому добрі, засилаючи богові молитви за його душу?.. То так його завіна й ухопить!»* [21, с. 8].

Цей уривок яскраво відображає традиційні уявлення про спадковість і родинну честь. У народному розумінні сім'я набувала повної значущості тільки тоді, коли в ній були діти [5, с. 166].

Особливо трагічним для героя є те, що він неодноразово втрачав дітей: *«Як його й справді не сумувати? Вже двадцять літ минає, як він жонатий, десятеро діток мав, та ні одним не дав йому господь очей нарадувати... За першим ще невелика була скорбота – надія серце гріла: молоді ще самі, приведе ще господь нарадуватись, а як умерло п'яте та шосте, уп'явся жаль в серце, обняла голову чорна думка»* [21, с. 9].

Бездітність і часта втрата дітей породили в народі численні звичаї, покликані захистити немовлят від смерті. Одним із таких був звичай брати «стрічних» кумів, тобто хрестити дитину з першими випадково зустрінутими людьми, що, за віруваннями, мало захистити дитину від смерті. Цей звичай широко побутував серед східних слов'ян, і Панас Мирний реалістично відтворює його у повісті:

*«– Ви б, Олексію Івановичу, стрічних кумів узяли, – радять йому добрі приятелі.
– Яких-то стрічних кумів? – спитався він.*

– *Таких: як знайдеться дитина, то вийти з двору й першого стрічного в куми запрохати.*

– *Першого стрічного? А як то кріпак буде?* – скрикнув Олексій Іванович.

– *На те вже божя воля: чи кріпак, то й кріпак – треба й кріпака прохати, – кажуть йому» [19, с. 9].*

Спочатку Башкир відмовляється приймати кріпака як рівного собі, проте зрештою змушений поступитися традиціям. Він виходить у двір і першим зустрічає селянина, якого разом із дочкою запрошує бути кумами:

«– *Я сам до тебе з просьбою. Будь ласка, не одкажи... Бог послав мені сина, йди його охрестити...*

– *Я тебе не силюю, чоловіче! Я прошу тебе!* – каже ласкаво Олексій Іванович...

– *Дочка? І гаразд, що дочка! Хіба дочці не можна з батьком кумувати?* – питає пан...

– *Та чого ти просиш, дурню?* – не второпав пан. – *Я тебе до себе в куми прошу... Чув? У куми!*

– *Бог послав мені сина. Прошу тебе охрестити. І дочку прошу, – товче йому Олексій Іванович...*» [19, с. 12].

У цих сценах Панас Мирний не лише документує народний звичай, а й майстерно передає внутрішній конфлікт поміщика, для якого прийняти кріпака в кумів – це злам власного світогляду.

У народній традиції хрестини відігравали важливу роль, адже вважалося, що тільки після охрещення дитина отримує святого заступника і стає захищеною від злих сил. Саме тому, якщо немовля народжувалося слабким, із хрещенням не зволікали: *«Поки се та те, поки зберемося, то тим часом і священник прийде. Я за священником вже послав»* [4, с. 12].

Серед українців інститут кумівства мав особливе значення: куми шанувалися нарівні з найближчими родичами, а для похресника ставали другими батьками. Вони не лише брали участь у його духовному вихованні, а й піклувалися про його долю, допомагали у скрутні часи. Панас Мирний майстерно передає цю традицію у «Лихові давньому і сьогочасному», зображуючи важливий звичай – вшанування матері та новонародженого після обряду хрещення.

Яскравим прикладом є сцена, коли Федір, виконавши роль хрещеного батька, не дозволяє віддати дитину чужій людині, а наполягає на тому, щоб передати її самій матері, як велить звичай:

«*Тим часом паненя охрестили, й Федір, поздоровивши пана з сином, нізащо не захотів хрещеника мамці віддати. Де ж се видано, де ж се слухано, щоб він оддав дитину*

комусь чужому, а не самій матері, що його на світ породила, не своїй кумі? Пан тільки всміхнувся, зачувши те змагання Федора з мамкою.

– Пустіть, пустіть його! Хай самій матері віднесе сина. Не одступайте від закону, не ламайте звичай.

І Федора з Мариною пустили до пані...

– Поздоровляю вас, барине-кумо, з сином! Дай, господи, щоб великий ріс та щасливий був! – мовив Федір, кладучи сина біля барині на постелі» [19, с. 14].

Науковці відзначають, що Панас Мирний з особливою достовірністю відтворює звичай, пов'язані з обрядом хрещення, враховуючи регіональні особливості. Це підтверджує глибоку обізнаність письменника з етнографічними традиціями українського народу.

Змалювання українського села в повісті «Лихо давнє і сьогочасне» Панаса Мирного є глибоко реалістичним і насиченим мовними засобами, які підкреслюють соціальні контрасти та психологічний стан персонажів. Автор використовує багатий лексичний запас, що включає народну мову, діалектизми, фразеологізми та книжні вислови, аби передати дух епохи та створити автентичний образ селянського життя. Оповідь відзначається поєднанням емоційно забарвленої лексики та офіційно-ділового стилю, що підкреслює відчуженість і пригніченість селян у суспільстві. Завдяки цьому мовне оформлення повісті дозволяє не лише передати побутові реалії, а й заглибитися в психологію персонажів. Панас Мирний вдало використовує стилістичні контрасти, щоб показати різницю між простими людьми та представниками влади. Це допомагає розкрити ключові проблеми твору – соціальну нерівність, безправ'я селян і наслідки реформи 1861 року. Саме через багатство мовних засобів автор досягає повноти змалювання соціальної дійсності.

Особливе місце у змалюванні села займають художні описи природи, які є не лише фоном для подій, а й важливим засобом психологізації. Автор широко застосовує метафори, епітети, персоніфікацію та алітерацію, щоб передати драматизм і напругу, що панують у житті селян. Відчуття занепаду і безвиході підкреслюється похмурими картинками природи: змарнованими полями, зів'ялою рослинністю, сірою хмарною погодою. Водночас природа стає своєрідним дзеркалом для переживань героїв, оскільки вона змінюється відповідно до їхнього душевного стану. Якщо в моменти надії чи сподівань з'являються світлі та барвисті образи, то у сценах розчарування переважають темні кольори та статичність. Таке поєднання дозволяє глибше проникнути в емоційний світ персонажів та зрозуміти їхні переживання.

Діалогічне мовлення селян у повісті відзначається живістю, природністю і максимальним наближенням до усного мовлення. Панас Мирний відтворює побутові розмови, використовуючи короткі речення, вигуки, емоційно забарвлені слова, що створює

ефект автентичності. Важливу роль відіграють риторичні питання, повтори та паузи, що відображають невпевненість або пригніченість селян. Також широко використовуються діалектизми та народні афоризми, які передають мудрість і життєвий досвід українського селянства. Наприклад, персонажі часто говорять прислів'ями, що підкреслює їхнє прагнення осмислити реальність через традиційні уявлення про справедливість і долю. Крім того, Мирний майстерно застосовує контраст між мовленням селян і панів, що дозволяє показати глибину соціальних протиріч.

Таким чином, лінгвістична характеристика змалювання українського села в повісті «Лихо давнє і сьогочасне» Панаса Мирного свідчить про глибоку увагу автора до мовної та соціальної специфіки свого часу. Використання народної мови, діалектизмів, художніх засобів і стилістичних прийомів допомагає створити реалістичний і багатогранний образ селянського життя. Завдяки цьому твір не лише відображає історичну реальність, а й спонукає до глибшого осмислення соціальних проблем, що залишаються актуальними і сьогодні. Мовна структура повісті відіграє ключову роль у розкритті її ідейного змісту та психологічної глибини персонажів, що робить її одним із найкращих зразків української реалістичної прози.

Окрім соціальних проблем, Панас Мирний неодноразово звертається до теми жіночої долі, розкриваючи драматичні аспекти існування дівчини у патріархальному суспільстві. На той час нерідкими були випадки, коли пан спокушав кріпачку, а згодом залишав її вагітною, прирікаючи на суспільний осуд. Народна мораль засуджувала такі зв'язки, вважаючи, що кохання з панами для селянської дівчини несе лише біду. Це відображено в численних народних піснях, які застерігають від подібних стосунків.

Зазвичай порушення моральних норм призводило до суворого покарання для дівчини. Покритка не лише втрачала честь, а й зазнавала публічного приниження та вигнання з громади. Перед тим, як її виганяли з села, з нею проводили принизливий ритуал: дівчині обрізали косу – символ її дівочої чистоти та гідності; вимазували дьогтем, щоб усі знали про її ганьбу; виганяли з громади, позбавляючи можливості повернутися до родини.

Таким чином, суспільство жорстоко карало дівчат, хоча основну провину у цій ситуації несли ті, хто їх звабив.

Епізод публічного покарання Марини Панас Мирний змальовує з особливою деталізацією, передаючи жорстокість традиційного осуду суспільства, що нещадно карало жінок, збезчещених панами. Ця сцена є кульмінаційною у зображенні соціального насильства й подвійної моралі, яка діяла на користь панів і принижувала селянок, позбавлених права на захист і гідність.

Марина проходить через публічне приниження, яке відтворює один із найжорстокіших звичаїв того часу – вигнання покритки:

«Серед двору проти вікон барининої спальні вивели Марину в драній рядняній сорочці з зав'язаними на спині рукавами, посадили на набиту сміттям підрешітку, почали стригти довгу косу, мазати голову дьогтем, натикати пір'ям, а баринині покойові по одній підходили до неї й плювали їй у вічі...» [4, с. 23].

Втрата коси символізувала позбавлення честі й дівочої гідності, дьоготь та пір'я – публічний осуд і приниження. Ця сцена перегукується з народними обрядами покарання дівчат, які народжували позашлюбних дітей, і показує, наскільки жорстоким було ставлення до жінок у традиційному суспільстві.

Однак ще більший трагізм полягає в тому, що ганьба дочки лягає важким тягарем і на її батька. Усі змушують Федора подивитися на принижену доньку, зневажаючи його за її «гріх»: *«П'яного та заспаного Федора підвели до дочки й поставили проти неї.*

– Подивися на свою крелю!.. Бач, як її нарядили! – зло гукала прикажчикова жінка.

– Марино-о! – тільки й зміг вимовити Федір, захитався й, як сніп, повалився їй під ноги.

– Бач, як батько кланяється низенько своїй чесній дочці, – базікала прикажчикова жінка. Другі всі мовчали та якось понуро дивились...» [4, с. 23].

Батька змушують розділити сором доньки, що лише підсилює трагізм ситуації. Покритку не просто карають – її батьківщина, родина, громада назавжди відвертається від неї, не залишаючи жодного шансу на спокуту.

Сцена вигнання завершується насильством:

«Марина нестямно скрикнула, схопилася й, мов навісна, кинулася з двору. Баринин кучер Самійло з гострим батоном гнався за нею й чесав по чім попало. Марина в драній рядняній сорочці, що кругом неї так і майтолася своїм дрантям, мов вітер, мчала з двору в поле. Люди навзирці її проводжали...» [4, с. 24].

Люди спочатку сміються з дівчини, проте поступово сміх стихає – їм стає страшно від власної жорстокості. Усі відчують, що стали свідками справжньої трагедії, і що в основі цього покарання – не справедливість, а сліпа, нелюдська жорстокість.

Подальша доля дівчини невідома. Панас Мирний свідомо залишає її життєву історію відкритою, але водночас вводить у текст елементи народної демонології, які вказують на її трагічний кінець. Люди починають помічати дивні явища:

«Люди гомоніли, що кожної ночі якась біла тінь виходила з Федорової хати й прямувала до панського будинку, під барининими вікнами чогось жалібно вила і все неначе

когось викликала. А в садку десь набралися сичі та сови і в самій гущавині сумно-сумно перекликалися...» [4, с. 25].

У цьому фрагменті відбилися народні уявлення про душі загиблих людей, особливо тих, хто наклав на себе руки або помер у нестерпних стражданнях. В українському фольклорі подібні образи описуються як привиди, які не можуть знайти спокою та блукають серед живих, шукаючи правди й відплати.

За народними віруваннями, такі душі втілювалися у білих тінях, що з'являлися вночі та голосили біля місць, пов'язаних із їхньою трагедією. Сичі й сови, згадані в епізоді, також є символічними: у фольклорі ці птахи асоціюються зі смертю, самотністю, потойбічним світом.

Панас Мирний не тільки зображує соціальні проблеми селянства, а й передає світоглядні уявлення українців, які століттями формували їхнє ставлення до життя, праці, природи та віри. Важливими аспектами народного світогляду є шанобливе ставлення до землі та хліба, а також традиційні методи лікування, що поєднують раціональні й магичні практики.

Земля для українського селянина була не просто ресурсом для існування – її сприймали як священну, життєдайну силу. Народне уявлення про землю як матір-годувальницю було настільки глибоким, що навіть після скасування кріпацтва селян найбільше лякала не воля без пана, а воля без землі.

Панас Мирний через внутрішній монолог селян відображає це світосприйняття, показуючи їхній розпач через втрату землі та хліба:

«Споконвіку, з дідів-прадідів так велося, щоб хліб руками збирали... І всім було, всім доставало, на всіх мати сира земля родила, всіх годувала... А тепер от зразу стало мало... Для одного мало оцих ланів, степів безкраїх? Господи! Ну, та й лукавий же та ненажерливий твоє сотворіння – чоловік!.. Що тепер їм зосталося робити? З самого малу їх пристановлено до землі, з давніх літ вони тільки й знали біля неї ходити, хліб пахати, а от тепер ні землі, ні хліба!..» [4, с. 34].

Цей уривок демонструє глибоку кризу селянського життя після реформи. Позбавлені права на землю, селяни втрачають не лише можливість прогодувати свої родини, а й саму основу свого існування. Адже хліб у народній традиції символізує не тільки добробут, а й духовне начало – його використовували в обрядах, ним благословляли, а залишки не можна було викидати, бо це вважалося великим гріхом.

Поряд із економічними труднощами в житті селян важливу роль відігравали традиційні медичні знання, що поєднували раціональні методи лікування із вірою в магичні сили та обереги [6; 7]. У «Лихові давньому і сьогочасному» Панас Мирний реалістично

змальовує ситуацію, коли занедужала дружина Федора, і родина намагалася знайти засіб для її порятунку:

«Хівря не стогнала – кричала. Коло неї Федір з Мариною клопоталися, що б їй дати, чим допомогти... Давали непочатої води, й умивали, і збризували – не помагало. Марині кинувсь у вічі хрест, що батько напалив на сволоці, як із страсті вернулися. Устругали того хреста, дали випити. Не змогла випити Хівря – викинула...

– Тату, ви б за Лазорчихою збігали, може, вона одшепче, одчитає, – плаче Марина» [4, с. 10].

У цьому уривку видно, як раціональні методи (використання непочатої води як очищувального засобу) поєднуються з магічно-релігійними практиками – замовляннями, молитвами, використанням священних символів. У народній традиції велике значення мав хрест, що сприймався не лише як символ віри, а й як захист від нечистих сил і навіть як лікувальний засіб.

В українській традиції хрест завжди відігравав роль потужного захисту від лиха. Вірячи у його силу, селяни не лише носили натільні хрести, а й випалювали їх на сволоках хат, використовували у лікувальних практиках.

У критичний момент Марина звертає увагу на такий хрест у хаті, і це підштовхує її до наступного кроку – спроби використати його для лікування матері:

«Марині кинувсь у вічі хрест, що батько напалив на сволоці, як із страсті вернулися. Устругали того хреста, дали випити. Не змогла випити Хівря – викинула...» [4, с. 10].

Цей уривок ілюструє віру селян у те, що матеріальні втілення хреста (вирізані чи намальовані) мають захисну силу. Такі елементи часто зустрічаються в народних замовляннях, де хрест є бар'єром між людиною та злом [7, с. 276].

Дослідник І. Огієнко писав: *«Уся зла сила не може зносити Хреста чи Хресного Знамення – він охорона від бісів»* [8, с. 272]. Ця цитата підтверджує народне уявлення про силу хреста як захисника від усього лихого. У важкі моменти люди механічно накладали на себе хрест, сподіваючись, що це захистить їх від хвороби, лиха чи смерті.

Панас Мирний не лише глибоко розкриває соціальні та моральні проблеми українського селянства, а й передає багатий народознавчий матеріал, що відображає традиційний уклад життя українців. Значну роль у творі відіграють церква, голосіння, селянське вбрання, кожен із цих елементів є важливою частиною народного світогляду.

Церква завжди мала велике значення для українського народу. Вона була не тільки місцем молитви, а й духовним притулком, де люди знаходили розраду, очищення від гріхів і навіть зцілення. У повісті зустрічаємо важливий фрагмент, що ілюструє віру в церкву як засіб для порятунку:

«Чого він тільки не робив, як не розкидав своїм розумом – уже бариню й по лікарях возив, по заграницях провадив, сама вона скільки раз і на прощу молитися їздила...» [4, с. 9].

Голосіння – одна з найдавніших форм народного уснопоетичного мистецтва, яка поєднує в собі плач, молитву, заклинання і звернення до померлого. Панас Мирний уводить цей елемент у повість, використовуючи характерні образи і фольклорні форми:

«Ой моя матінко, моя голубонько! На кого ж ти нас покинула?» [4, с. 17].

Голосіння Марини над тілом померлої матері не тільки передає глибину її горя, а й відображає традиційну структуру таких поховальних обрядів. У традиційних голосіннях зазвичай є: звертання до покійного («Ой моя матінко!»); емоційна характеристика померлого («голубонько» – ніжне порівняння, що підкреслює втрату близької людини); риторичні запитання («На кого ж ти нас покинула?»), які висловлюють відчай і безпорадність.

Голосіння не просто передавали біль утрати, а й виконували важливу психологічну функцію – допомагали рідним усвідомити смерть близької людини та прийняти її.

Аналізуючи «Лихо давнє і сьогочасне», не можна оминати увагою мовну палітру твору, адже Панас Мирний майстерно передає особливості народного мовлення, збагаченого фразеологізмами, афоризмами, прислів'ями та приказками. Це додає тексту живої образності, підкреслює автентичність персонажів, їхній побут і спосіб мислення.

Письменник добре розумів, що мова – це не просто засіб спілкування, а душа народу, відбиток його історії, культури та світогляду. Саме тому у своїй повісті він широко використовує народну лексику, що створює ефект достовірності та глибше розкриває характери героїв.

Живе народне мовлення проявляється вже з перших сторінок твору, коли письменник описує Марину – просту дівчину-кріпачку. Її портрет виписаний за законами народної поезії: «Очі чорніли, як терен, та свіже, рум'яне обличчя».

Цей опис ніби вийшов із народної пісні: Очі чорні, як терночок, Брівки рівні, як шнурочок, Личко біле, рум'янеє, Серце моє коханеє.

Мова персонажів Панаса Мирного багата на афористичні вислови, які не тільки прикрашають текст, а й узагальнюють його зміст, передаючи суть подій через метафоричні вирази. Найяскравіші з них: «Вийшла воля й дивне диво, одних до домівки привела, а других з домівки підвела». «Минуле лихо – тяжке лихо». «Лихо давнє й сьогочасне».

Ці вислови відображають глибокі соціальні зміни в житті українського народу після скасування кріпацтва, показують подвійність нового становища селян: замість справжньої свободи вони отримали безземельну «голодну волю». Поряд із цим у повісті знаходимо

багату фразеологію, яка допомагає точніше передати переживання героїв, їхній настрій та емоційний стан. Усі ці вирази відтворюють живу селянську мову, надають тексту особливої природності та автентичності.

Окреме місце в мовній структурі твору займають прислів'я та приказки, які не лише допомагають відтворити народний побут, а й виконують морально-дидактичну функцію, передаючи нащадкам життєві уроки.

Під час аналізу «Лиха давнього і сьогочасного» можна переконатися, що Панас Мирний створює унікальну мовну атмосферу, яка відображає світогляд українського селянства другої половини XIX століття.

Використання фольклорних описів персонажів робить їх яскравими та впізнаваними. Фразеологізми додають твору емоційної виразності, передають особливості народного мислення. Прислів'я та приказки виконують не лише стилістичну, а й морально-дидактичну функцію, передаючи життєвий досвід народу.

Завдяки майстерному використанню народної мови, Панас Мирний не лише показує соціальні проблеми свого часу, а й створює етнографічно насичений текст, який є цінним джерелом вивчення культури, традицій та мовних особливостей українського народу.

Його повість «Лихо давнє і сьогочасне» не просто художній твір, а фольклорна енциклопедія, що відображає справжню душу народу через його мову.

Таким чином, у повісті «Лихо давнє і сьогочасне» Панас Мирний глибоко досліджує зміни в українському селі до і після реформи 1861 року. Він показує, що попри офіційне скасування кріпацтва, реальних змін у становищі селян не відбулося. Використовуючи контраст, символіку, психологічний аналіз та реалістичні описи, автор розкриває основні проблеми пореформеного періоду. Повість не лише документує події, а й дає можливість зрозуміти емоційний стан селян, які опинилися у новій, але не менш жорсткій системі залежності. Мирний підкреслює, що історія гноблення повторюється, змінюючи лише форми, але не сутність соціальної нерівності. Завдяки цьому твір зберігає свою актуальність, оскільки проблеми соціальної справедливості та боротьби за гідність є вічними.

РОЗДІЛ III

ПОЕТИКА ПОВІСТІ ПАНАСА МИРНОГО «ЗА ВОДОЮ»

Значну частину творчого доробку Панаса Мирного становлять незавершені твори, серед яких перші письменницькі спроби, фрагменти великих епічних полотен, плани нереалізованих задумів, незавершені оповідання та повісті. До таких творів належать оповідання «Ганнуся», «Жидівка», «Палійка», «Народолубець», а також незавершені великі епічні полотна, серед яких трилогія «Родина Бородайв» (розділи «Пасічник», «Яків Бородай», «Замщище», «Визвол»), «Головиха», «Учителька», «Сколихнув» («Вечорниці», «Рід»), «Струс», «Карло Карлович», «Халамидник» («Лежень», «Каша», «Секта», «Не сподівався»), повісті «За водою» («Злодій», «Що за хороше...»), «Голодна воля», «Палій», твори з умовними назвами «Хома Боровик», «Міщани», «У тюрмі» тощо. Також незавершеними лишилися п'ять оповідань із циклу «Як ведеться, так і живеться», друга частина твору «Пригода з Кобзарем» та інші тексти.

У своїх щоденникових записах 1870-х років Панас Мирний осмислює власний творчий процес і розкриває причини, через які багато його задумів залишилися нереалізованими. Насамперед він зазначає про нетерплячий норов, що заважав доводити великі твори до кінця: «У мене нетерплячий норов; мені коли б сьогодні почав, сьогодні й скінчив, а так це можна тільки накинути очерки одні... Скільки вже в мене є початого, та не покінченого! Так і валяється до слухного часу, а коли-то той час прийде, хто його знає?» [20, с. 322]. Письменник усвідомлював цю проблему і навіть намагався виробити систему роботи, розпочинаючи з малих форм: «Треба мені сперш усього з розказів почати – невеличкі їх писати, а потім і за більше взятись» [20, с. 322]. Однак, крім особистої психологічної особливості, значний вплив на його творчий процес мала чиновницька служба, яка займала багато часу і не залишала можливості для повноцінної письменницької діяльності: «Мене від самого рідва і досі душать казенною роботою та ще й будуть душити до самісінького палкого літа, так що я і досі не довів до кінця своєї «Повії» і коли доведу – не знаю» [20, с. 19]. Ці слова демонструють, наскільки тяжко було поєднувати державну службу та літературну працю. Попри це, письменник продовжував наполегливо працювати над своїми творами, постійно редагуючи і шліфуючи їх.

Панас Мирний був надзвичайно вимогливим до своїх творів, що часто призводило до тривалого процесу їхнього доопрацювання. Багато з незавершених прозових фрагментів можна сприймати як експериментальні тексти, що слугували підґрунтям для майбутніх творів. Це підтверджує той факт, що ідеї, образи та теми, започатковані в незавершених творах, пізніше проектувалися на його більш відомі твори. Наприклад, певні мотиви,

вперше окреслені в «Голодній волі», розвиваються в «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», а соціальні проблеми, підняті в «Учительці», знаходять відображення у «Повії».

Оповідання «Палійка» – одне з найперших у творчості Панаса Мирного, яке вже демонструє його зацікавлення соціальними проблемами. Водночас у творі помітні певні композиційні недоліки, зокрема штучна розв'язка та перевантаженість натуралістичними деталями. Автор детально змальовує портретні характеристики персонажів, надаючи особливого значення фізичним вадам і стражданням: це і хворий на віспу чоловік, і каліка Солоха, і сцена жажливої загибелі її батька, який падає в киплячий казан на салогоні. Саме цей надмірний натуралізм відрізняє ранні твори Мирного, тоді як у подальшій творчості він значно вираженіше підходить до зображення людських страждань.

Значущим у цьому оповіданні є мотив «недотепної» людини – образ, що проходить через усю творчість письменника. Недотепа в інтерпретації Мирного – це праведник, чесна і працьовита людина, котра страждає через свою доброту або соціальну дезадаптованість. У «Палійці» такою постає Солоха, змальована як ізольована від суспільства, непомітна, навіть знеособлена істота: «виростала як звіря, а не як людина», «не як людина росла, а як собака». Це нагадує подібні типажі в інших творах письменника: Ліно-ізгоя, яка чинить самогубство у «Жидівці», покритку Варку в «Лихому попутав», Петро Телепня і Жука в «Лихих людях», чиновника Івана Микитовича в «П'яниці», Христю в «Повії» та ін. Мирний співчуває таким персонажам, проте одночасно через їхні долі показує трагічну неспроможність слабких виживати у жорсткому суспільстві.

Ще одним важливим мотивом, окресленим у «Палійці», є опозиція села і міста як «свого» і «чужого» простору. Ця тема пізніше набуває розвитку у творах «Згуба», «Лихий попутав», «Подоріжжя...», «Міщани», «Повія», «Хома Боровик». У «Палійці» місто для Солохи постає як осередок зла, що відриває її від рідного села і прирікає на страждання. Воно постає перед нею як страхітливе, вороже середовище – «страховище з багатьма головами». Це перегукується з образом міста як «спрута» в оповіданні «Народолубець», де урбаністичний простір асоціюється з механізмом бездушної експлуатації людини.

Незавершене оповідання «Народолубець» видається важливим текстом для розуміння літературно-естетичних поглядів Мирного, адже воно, ймовірно, стало своєрідним підготовчим етапом до написання повісті «Лихі люди». Обидва твори кореспондують між собою через зображення революційно налаштованої інтелігенції та роздуми про роль ідеологій у суспільному житті. Л. Ушкалов зазначав, що у світогляді Мирного помітний вплив позитивізму та навіть ідей соціал-дарвінізму [23, с. 118]. У «Народолубці» ці мотиви простежуються в поглядах його персонажів, особливо тих, хто намагається осмислити суспільні процеси крізь призму історичного розвитку, реалістичної

критики або раціонального аналізу. Так, герої твору – історики, критики-реалісти, пристосуванці – позиціонують Міля, Бокля, Дарвіна як представників «справжньої науки». Особливо промовистою є репліка головного героя Петра Шатає-Мотая, який, будучи прихильником дарвінізму, виправдовує боротьбу за існування як природний процес: «Така-то боротьба за життя! Слава Дарвіну, що він зірвав з наших очей романтичну пов'язку і вказав на прямий шлях – души, а то тебе задушать!» [20, с. 102]. У цій репліці закладено не тільки відбиток соціально-дарвіністичних теорій, а й критику тогочасного суспільства, в якому сила та хитрість стають вирішальними факторами у виживанні. При цьому релігія, мораль, духовні почуття у творі подані як вторинні, як певна «метафізична декорація», що лише прикриває реальну боротьбу за існування. Ця ідея набуває особливого значення в контексті всієї творчості Мирного, адже він не просто констатує соціальну нерівність, а й досліджує ідеологічні основи суспільного устрою, піддаючи їх сумніву або критиці.

Окрім цього, в незавершених творах Мирний звертається до мотиву «пропащої сили», досліджуючи життя маргіналізованих «городянських» типів, зокрема халамидників-перевертнів («Халамидник»), що пізніше знаходить відображення у «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», «Лихому попутав», «Українофілі». Аналізуючи складну долю селян у період кріпацтва та післяреформенний час, автор приділяє увагу гайдамацькому рухові, образам народних месників, що свідчить про використання ним фольклорних мотивів («Голодна воля», «Струс. Карло Карлович», «Пригода з Кобзарем», «Палій», «Родина Бородаїв»). Окремі твори присвячені тематиці мистецтва («Хома Боровик»), релігії («Жидівка»), життю чиновників («Ганнуся»), побуту міщан і ремісників другої половини XIX століття («Міщани»), а також художньому осмисленню революційних подій 1905 року («У тюрмі»).

Таким чином, незавершена проза Мирного є цінним матеріалом як з огляду на тематику, так і з точки зору художньої специфіки. Вона значно доповнює розуміння проблематики, змістового багатства та ідейної глибини його творчості. Ці фрагменти відображають своєрідну лабораторію письменника, показують сферу його зацікавлень, творчі плани, світоглядні принципи та естетичні пошуки на етапі становлення як великого реаліста. Дослідження його незавершених текстів дає змогу не лише заглибитися у процес створення його художніх творів, а й простежити поступове формування унікального письменницького стилю Мирного, який став однією з визначальних постатей української літератури XIX століття.

Задум повісті «За водою» виник у Панаса Мирного під впливом єврейських погромів, що відбулися після вбивства народовольцями царя Олександра II, зокрема в Києві, Одесі, Переяславі та інших містах. Автор розпочав працювати над історією про пана, який перегатив річку, збудувавши млин, чим спричинив великі збитки для селян

Красноярки. Конфлікт досягнув кульмінації, коли поміщик передав млин і саму річку в оренду Лейбі, через що громада змушена була воювати з новим господарем. Намагання змалювати це лихо як широке суспільне явище спонукало письменника використати матеріал зі свого оповідання «Злодій». Таким чином у творі з'явилися образи Грицька – «сільського нігіліста», кучера Дмитра, його дружини Уляни та інших персонажів. Однак Мирний зупинився на початковому етапі роботи та передав текст братові Іванові Біликові, який і завершив повість. Самого ж письменника більше приваблювала робота над «Повією», до створення якої його могли спонукати поява російського перекладу роману Еміля Золя «Напа» (1880) та вихід у світ повісті Нечуя-Левицького «Бурлачка» (1881). Четверту частину «Повії» він дописав лише наприкінці 1882 року, про що повідомив Старицькому, зауваживши: «Звести то я її сьак-так звів до купи, довів і до краю, та тільки-то й слави, що довів. Багато, дуже багато прийдеться ще над нею попрацювати, поти вона стане стиглою або, як казав колись Гоголь, витанцюється...» [21, с. 364].

Наприкінці 1882 року Мирний приступив до остаточного опрацювання твору. Уже в квітні 1883-го він повідомив Михайла Комарова про завершення роботи над другою частиною [21, с. 365]. У цьому ж листі згадав про намір видати збірку власних творів. Улітку того ж року він разом із Біликом справді підготував рукопис під назвою «Братська спілка. Книжка перша. Приповіді Мирного – Білика». До збірки входили передмова «В дорогу!», а також твори: «Лихий попутав», «П'яниця», «Товариші» («Лихі люди») і «За водою». Однак видати цю збірку не вдалося. Більше того, саме через «За водою» цензор Василь Рафальський разом із київським цивільним губернатором Сергієм Гудимою-Левковичем звинуватили Івана Рудченка в соціалізмі, а також у сприянні Драгоманову в друці «революційного» роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» у Женеві. Це звинувачення, за словами Олександра Кониського, «наробило Рудченкові великої халепи, а ще більш переполоху». Рудченко був змушений виправдовуватися перед київським генерал-губернатором Олександром Дрентельном, який, утім, ставився до нього прихильно.

Паралельно з цими подіями, в березні 1883 року альманах «Рада» надрукував першу частину роману «Повія». Це була перша офіційна публікація Панаса Мирного в межах Російської імперії, і вона стала його справжнім літературним дебютом. Твір одразу ж викликав значний резонанс серед читачів. Василь Горленко написав на нього рецензію, яка у червні 1883 року була опублікована в «Киевской старине» й мала характер захопленої оцінки [23, с. 10].

Лінгвістична характеристика повісті «За водою» Панаса Мирного свідчить про її глибоке стилістичне та мовне опрацювання, що підсилює реалістичність та психологізм

твору. Автор використовує багатий лексичний арсенал, поєднуючи книжну мову з народною, що дозволяє яскраво відтворити соціальне середовище персонажів. У мові персонажів відчутні діалектизми, фразеологізми, просторічні вирази, що надають їхньому мовленню природності та правдивості. Також Панас Мирний майстерно використовує стилістичні контрасти, що дозволяють розкрити соціальну нерівність та протиставити різні верстви населення. Завдяки цьому мовна структура твору підсилює його ідейний зміст, акцентуючи увагу на драматичних подіях та внутрішніх переживаннях героїв. Саме через мовні засоби автор досягає ефекту максимальної достовірності зображених подій. Мова повісті сприяє глибшому розкриттю емоційного стану персонажів та їхніх соціальних переживань.

Оповідь у повісті має емоційне забарвлення, що передається через експресивну лексику, риторичні питання та вигуки. Використання діалектизмів створює атмосферу автентичного українського села другої половини XIX століття. Мовлення персонажів наповнене прислів'ями та приказками, які є носіями народної мудрості та відображають традиційний світогляд українців. Особливу роль відіграє метафоричність висловлювань, що допомагає глибше передати переживання героїв. Завдяки поєднанню цих елементів мова персонажів стає живою та емоційно насиченою, а сюжет – більш виразним. Це дозволяє читачеві глибше проникнути у внутрішній світ героїв та краще зрозуміти їхні мотиви та почуття. Водночас автор майстерно балансує між описовістю та діалогами, що сприяє динамічності тексту.

Синтаксична організація тексту також відіграє важливу роль у створенні стилістичного малюнка твору. Панас Мирний активно використовує складносурядні та складнопідрядні речення, що надає тексту ритмічності та динамізму. У діалогах часто трапляються неповні речення, вигуки, що передають напругу та емоційний стан героїв. Також велику роль відіграють анафори та повтори, які підсилюють драматизм певних сцен. Завдяки такій синтаксичній будові текст виглядає максимально наближеним до живого мовлення, що підсилює ефект присутності читача у подіях твору. Крім того, така побудова речень сприяє більшій виразності та емоційності наративу, що є характерною рисою стилю Панаса Мирного. Синтаксична різноманітність допомагає підкреслити соціальні контрасти та відобразити напругу між персонажами.

Морфологічний рівень мови повісті також відзначається своєю виразністю. У тексті широко використовуються окличні речення, частки, вигуки, що підкреслюють емоційне напруження подій. Часто зустрічаються зменшувально-пестливі форми слів, які допомагають передати ставлення персонажів один до одного, їхню ніжність або, навпаки, зневагу. Особливу роль відіграють також форми минулого часу та умовного способу, що

підкреслюють фаталістичність світогляду героїв. Завдяки таким морфологічним засобам мова твору набуває глибокого емоційного забарвлення, що підсилює його вплив на читача. Використання цих форм додає тексту більшої виразності та дозволяє точніше передати психологічний стан героїв у різні моменти їхнього життя. Морфологічні особливості мовлення сприяють посиленню образності тексту, роблячи його ще більш насиченим та виразним.

Лексичний склад повісті відзначається великою кількістю фразеологізмів, що є одним із основних засобів відтворення національної самобутності. Панас Мирний широко використовує народні вислови, щоб передати життєву мудрість селян та їхнє ставлення до навколишньої дійсності. Окрім цього, у тексті зустрічаються книжні вислови, що відображають мовну свідомість більш освічених персонажів. Цей контраст дозволяє глибше розкрити соціальну прірву між різними верствами населення. Завдяки такому поєднанню мова твору стає різноманітною, що підкреслює як соціальну неоднорідність суспільства, так і індивідуальні особливості персонажів. Лексичне багатство твору є важливим засобом створення реалістичного образу українського села та його мешканців. У мові персонажів також трапляються експресивні лексеми, що підкреслюють їхній емоційний стан.

Фонетичні особливості мови персонажів також відіграють важливу роль у створенні художнього світу повісті. Мирний майстерно відтворює звучання народної мови через використання фонетичних змін, характерних для української розмовної мови. Це включає асиміляцію звуків, редукцію голосних, а також використання наголошених та ненаголошених складів для передачі інтонації. У мовленні персонажів часто зустрічаються протяжні вигуки, що передають емоційний стан – від радості до розпачу. Завдяки таким прийомам автор досягає ефекту максимальної природності мовлення героїв, що робить їхні розмови більш переконливими та правдивими. Така фонетична виразність допомагає читачеві глибше зануритися в атмосферу твору та відчувати його емоційний вплив. Завдяки цьому мовлення персонажів набуває додаткової образності та стилістичної виразності.

Таким чином, лінгвістична характеристика повісті «За водою» Панаса Мирного демонструє багатство мовних засобів, які використовує автор для створення реалістичного художнього світу. Завдяки поєднанню книжної та народної мови, використанню діалектизмів, фразеологізмів, синтаксичних і морфологічних особливостей Панас Мирний досягає глибокого розкриття соціальної проблематики та психологізму персонажів. Його мовний стиль сприяє не лише зображенню життя українського селянства, а й створенню виразного емоційного впливу на читача. Повість «За водою» є яскравим прикладом того, як

мовні засоби можуть слугувати не лише засобом передачі змісту, а й активним чинником формування читацького сприйняття та емоційного співпереживання героям.

Повість «За водою» Панаса Мирного є яскравим прикладом поєднання реалістичної манери письма з глибоким психологізмом та соціальною критикою. Автор використовує різноманітні художні засоби для створення виразного художнього світу, що відображає моральні та соціальні конфлікти українського суспільства другої половини XIX століття. Важливу роль у творі відіграє символіка води, що уособлює долю персонажів, їхні пошуки та внутрішні протиріччя. Оповідь побудована на основі контрастів – між багатими та бідними, між надією та розчаруванням, що підсилює драматизм розповіді. Мирний також використовує засоби народної мови, що додає тексту автентичності та наближає його до фольклорної традиції. Завдяки цьому повість набуває не лише літературного, а й глибокого суспільного значення.

Однією з ключових особливостей поетики твору є психологізм, який виявляється у детальному розкритті внутрішнього світу персонажів. Мирний використовує внутрішні монологи, описові деталі та діалоги для передачі складних емоційних станів героїв. Їхні переживання часто супроводжуються пейзажними замальовками, які виконують функцію психологічного фону. Природа в повісті не просто створює атмосферу, а й відображає емоційний стан персонажів: спокійна вода символізує надію, бурхлива – хаос та безвихідь. Автор майстерно використовує портретну характеристику, що дозволяє глибше зрозуміти характери героїв та їхні мотиви. Завдяки цьому поетика повісті отримує багаторівневу структуру, у якій психологічні та соціальні аспекти взаємодоповнюються.

Композиція повісті «За водою» також має особливості, що підсилюють її художню виразність. Мирний застосовує поступовий розвиток сюжету, чергуючи динамічні сцени з глибокими психологічними роздумами персонажів. Така побудова дозволяє читачеві краще зрозуміти еволюцію героїв та їхні внутрішні трансформації. Автор використовує ретроспективні вставки, які допомагають розкрити передісторію персонажів та підкреслюють причинно-наслідкові зв'язки подій. Значну роль відіграють діалоги, які не лише розкривають характери героїв, а й передають соціальні проблеми, порушені у творі. Завдяки цьому композиційна структура повісті сприяє глибшому розумінню її змісту та ідейної спрямованості.

Важливим елементом поетики твору є використання символіки, що допомагає автору глибше передати філософські та соціальні аспекти сюжету. Символ води є центральним у творі, він відображає не лише фізичний простір, а й метафоричний шлях персонажів. Вода уособлює долю, що може бути як порятунком, так і загрозою, що перегукується із загальним настроєм твору. Мирний також використовує інші символи, такі

як темрява і світло, щоб підкреслити конфлікт між мріями персонажів та реальністю. Це додає тексту глибини та дозволяє сприймати його не лише як реалістичну історію, а й як філософське осмислення людської долі. Символіка у творі стає ключовим засобом передачі авторського бачення суспільних змін і людської боротьби.

Мовностилістичні особливості повісті також є визначальним елементом її поетики. Панас Мирний широко застосовує засоби народної мови: діалектизми, фразеологізми, прислів'я, що надає тексту природності та робить його наближеним до усної народної творчості. Розмовна мова персонажів є одним із ключових інструментів характеротворення, адже через неї розкривається їхня соціальна належність, життєвий досвід та внутрішній стан. Автор також використовує емоційно забарвлену лексику для передачі напруги, що панує у творі, підсилюючи драматизм сюжету. Завдяки цьому текст набуває виразності, а персонажі стають більш живими та автентичними. Окрім цього, ритміка фраз Мирного передає напруженість сцен, підсилюючи загальний емоційний ефект твору.

Однією з центральних тем повісті є соціальна несправедливість, що підсилює загальний емоційний настрій твору. Мирний через поетику тексту передає не лише події, а й почуття героїв, їхню боротьбу за краще життя. Він створює складну емоційну палітру, поєднуючи трагічне з надією, розпач з прагненням до змін. Це дозволяє повісті «За водою» залишатися актуальною навіть сьогодні, оскільки вона порушує універсальні проблеми людського існування. Таким чином, поетика твору є не лише засобом художнього зображення, а й інструментом соціальної критики та філософського осмислення реальності. Твір і сьогодні змушує замислитися над тим, як соціальні умови впливають на долю особистості.

Значну роль у поетиці повісті відіграють художні деталі, що допомагають автору передати загальний настрій твору та підкреслити його головні ідеї. Панас Мирний ретельно добирає описи побуту селян, їхнього одягу, поведінки та міміки, щоб створити максимально реалістичну картину життя. Кожна деталь – від змучених рук до тіні на обличчі персонажа – слугує засобом для глибшого розкриття його внутрішнього світу. Окрім того, Мирний використовує особливі художні прийоми, як-от повтори чи уповільнення дії, що надає розповіді більшої емоційної виразності. Завдяки цьому повість набуває ще більшого драматичного звучання та занурює читача у світ переживань героїв.

Таким чином, Панас Мирний у повісті «За водою» створив багатопланову поетичну систему, що поєднує реалістичну манеру письма з символічними та фольклорними елементами. Його поетика ґрунтується на глибокому психологізмі, яскравій символіці, динамічній композиції та живій мові персонажів. Використання символу води, художніх деталей і народної мови надає твору особливого звучання, роблячи його одним із

найяскравіших зразків української реалістичної прози XIX століття. Повість не лише змальовує складний соціальний процес, а й зачіпає універсальні питання людської долі, свободи та боротьби за краще життя. Завдяки цьому твір продовжує хвилювати сучасного читача і залишається важливим літературним надбанням.

Повість «За водою» Панаса Мирного має важливе місце в українській літературі, оскільки порушує гострі соціальні питання та глибоко розкриває психологію персонажів. Історія її написання пов'язана з загальним напрямом творчості Мирного, який прагнув показати життя українського села та проблеми, що виникли після реформи 1861 року. Тематика твору перегукується з іншими творами автора, що зображують важку долю селянства, його боротьбу за виживання в умовах соціальної несправедливості. Мирний у цій повісті не лише розкриває соціальні проблеми, а й заглиблюється у внутрішній світ людини, її прагнення та мрії. Важливу роль у формуванні задуму відіграли реальні події та спостереження автора за життям простого люду. Завдяки цьому твір отримав глибоке соціальне і психологічне наповнення, що робить його актуальним і сьогодні.

Образна система повісті будується на контрасті між різними соціальними верствами, а також на символічних образах, що підсилюють основну ідею твору. Головні герої – представники селянства, які змушені боротися з життєвими труднощами та шукати свій шлях у несправедливому суспільстві. Автор приділяє велику увагу їхньому внутрішньому світові, змальовуючи переживання, страхи та надії. Центральним образом стає вода, що виконує як буквальну, так і символічну функцію, відображаючи долю героїв. Крім того, у повісті чітко простежується антагонізм між біднотою та заможними, що підкреслює соціальну нерівність. Усе це дозволяє автору створити багатовимірний художній простір, у якому зображено реалії селянського життя та його моральні дилеми.

Серед ключових проблем, порушених у повісті, варто виділити соціальну несправедливість, безправне становище селянства та конфлікт між мріями і реальністю. Панас Мирний зображує складне становище простих людей, які опинилися в пастці економічних і соціальних негараздів. Головні персонажі часто змушені робити вибір між моральними принципами та жорстокими умовами виживання. Автор піднімає питання людської гідності, свободи вибору та відповідальності за власні вчинки. Через долі героїв він показує, що суспільна система не сприяє добробуту простих людей, а навпаки, ставить перед ними нові перешкоди. У творі простежується і мотив приреченості, що підкреслює безвихідь ситуації, у якій опинилися персонажі. Завдяки цьому повість стає не лише соціальною, а й глибоко філософською розповіддю про людську долю.

Ідейний зміст твору полягає у прагненні автора передати гірку правду про життя українського села, його страждання та боротьбу. Мирний показує, що незалежно від

обставин люди прагнуть змінити свою долю, навіть якщо ці спроби приречені на невдачу. Твір розкриває тему боротьби людини з обставинами, що її пригнічують, а також підкреслює силу людського духу. Символіка води відіграє важливу роль у розкритті цих ідей: вона одночасно є символом руху, змін і невизначеності майбутнього. Мирний змальовує світ, у якому люди змушені пристосовуватися до несприятливих умов, проте навіть у таких умовах вони не втрачають надії. Повість не дає однозначних відповідей, а спонукає читача замислитися над місцем людини у суспільстві та її можливостями змінити своє життя.

Композиційна структура повісті сприяє розкриттю її ідейного змісту, адже автор використовує динамічний розвиток подій та майстерно поєднує описи з діалогами. Читач поступово занурюється у життя персонажів, спостерігаючи за їхніми внутрішніми змінами. Мирний чергує сцени напруження та спокою, що дозволяє краще відчувати емоційний стан героїв. Особливістю твору є те, що він не має чіткої розв'язки: автор залишає фінал відкритим, що підкреслює невизначеність долі персонажів. Завдяки такій побудові повість виглядає максимально наближеною до реальності, адже в житті не завжди є прості відповіді. Саме цей художній підхід робить твір глибоким і багатограним.

Мовностилістичні особливості твору також відіграють важливу роль у передачі його ідейного змісту. Мирний використовує народну мову, що допомагає створити автентичний колорит українського села. Його персонажі говорять простою, живою мовою, що відображає їхній світогляд та соціальний статус. У тексті широко застосовані фразеологізми, прислів'я та діалектні слова, що робить мову героїв більш природною. Також автор використовує контрастні прийоми: уривчасті репліки чергуються з довгими, розгорнутими описами, що підсилює емоційну виразність тексту. Це дозволяє читачеві відчувати атмосферу твору та зануритися у внутрішній світ персонажів, що робить повість ще більш переконливою.

Таким чином, повість «За водою» є глибоким соціально-психологічним твором, що досліджує життя українського села у складний період його історії. Панас Мирний через систему образів, символіку та особливості мови створює багатовимірний текст, що відображає суспільні проблеми та моральні дилеми. Водночас твір має філософське забарвлення, адже він змушує читача замислитися над питаннями людської долі, боротьби та приреченості. Завдяки реалістичній манері письма, поєднаній із глибоким психологізмом, «За водою» залишається одним із найважливіших творів української літератури. Його актуальність підтверджується тим, що проблеми соціальної нерівності та людської боротьби продовжують хвилювати сучасне суспільство. Твір не лише відображає

історичні реалії, а й ставить перед читачем питання, які залишаються актуальними й сьогодні.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що повість «За водою» є не лише соціальним і психологічним дослідженням селянського життя, а й твором, що має глибоку художню цінність. Мирний майстерно поєднує реалістичне змалювання подій із символічними образами, розкриваючи ключові суспільні проблеми та внутрішній світ людини. Завдяки цьому повість не втрачає своєї актуальності й сьогодні, змушуючи читача замислитися над тим, як соціальні умови формують долю особистості. Вплив цього твору на українську літературу значний, оскільки він закладає основу для подальших реалістичних і психологічних досліджень суспільства. Його літературна спадщина слугує фундаментом для подальшого розвитку української прози. Саме тому «За водою» залишається одним із найцінніших творів українського реалізму, що продовжує впливати на літературний процес і сьогодні.

ВИСНОВКИ

Панас Мирний – один із найвідоміших представників літературного процесу XIX століття, який залишив по собі багату художню спадщину. Крім відомих романів, письменник є автором низки незавершених повістей із життя українського села до і після реформи 1861 року: «Голодна воля», «Лихо давнє і сьогочасне», «За водою».

Образ селянина-протестанта у повісті «Голодна воля» Панаса Мирного є втіленням поступового пробудження соціальної свідомості українського селянства. Герої твору стикаються з несправедливістю та гнобленням, що штовхає їх до активного спротиву. Проте цей протест не є чітко організованим – він часто має спонтанний і емоційний характер. Панас Мирний реалістично передає душевні муки персонажів, їхні страхи та сумніви, що підкреслює складність процесу боротьби. Важливою особливістю образу селянина-протестанта є його розгубленість перед новими соціальними реаліями, коли старий лад руйнується, а новий ще не приносить очікуваної свободи. Автор наголошує на тому, що селяни змушені шукати шляхи виходу зі скрутного становища, проте їм бракує досвіду та знань, щоб ефективно боротися за свої права. Таким чином, повість показує протест як внутрішню та зовнішню боротьбу людини за гідність.

Протестний рух у творі зображено не лише через індивідуальні переживання персонажів, а й через загальну атмосферу села. Мирний показує, як злидні, важка праця та несправедливі порядки поступово накопичують невдоволення серед селян. Головний герой, як і його односельці, проходить складний шлях усвідомлення своєї безправності. Спочатку він вагається, сподіваючись на зміни без відкритого конфлікту, проте жорстока реальність змушує його піти на рішучий крок. Така еволюція образу свідчить про глибоке розуміння автором селянської психології. Він не романтизує протест, а показує його як болісний і неоднозначний процес, що супроводжується втратами та моральними випробуваннями.

Таким чином, Панас Мирний через образ селянина-протестанта відобразив складність соціальних зрушень у другій половині XIX століття. Його персонажі не є ідеальними борцями, вони змушені діяти в умовах обмежених можливостей і великого ризику. Проте навіть у таких умовах автор демонструє їхню здатність до боротьби, нехай і не завжди успішної. Мирний підкреслює, що цей протест є лише першим кроком на довгому шляху змін, який українське селянство ще має пройти. Повість «Голодна воля» показує важливий етап у формуванні селянської самосвідомості, що є ключовою темою у творчості письменника.

В повісті «Лихо давнє і сьогочасне» до реформи 1861 року українське село постає як місце тотального безправ'я та експлуатації. Панас Мирний змальовує селян як людей,

позбавлених будь-якої свободи, які змушені підкорятися жорстким панським порядкам. Їхнє життя сповнене виснажливої праці, злиднів і постійного страху перед покараннями. Автор використовує яскраві реалістичні деталі: змучені обличчя, зруйновані хати, вічну втому, що переслідує кріпаків. Навіть природа у творі підкреслює цей стан безнадії – темні, похмурі краєвиди стають символами тяжкої долі селян. Мирний зображує цей період як суцільне лихо, коли прості люди не мали жодних можливостей для покращення свого становища.

Після реформи 1861 року очікувані зміни не приносять селу справжнього полегшення. Селяни отримують формальну свободу, проте залишаються економічно залежними. Колишні кріпаки змушені працювати за мізерну плату або брати землю в оренду на не вигідних умовах. Панас Мирний через конкретні персонажі показує, що «нова» система продовжує гнобити селян, лише в іншій формі. Вони опиняються перед вибором: залишитися на виснажливих умовах у поміщиків або піти у невідомість у пошуках кращої долі. Автор наголошує на тому, що обіцянки влади про справедливість виявилися порожніми, а реформа не стала справжнім порятунком. Панас Мирний використовує художню деталь, щоб показати, як зміни на папері не відповідали реальним умовам життя селян.

Таким чином, у повісті «Лихо давнє і сьогочасне» Панас Мирний розкриває трагедію українського села в період реформ. Автор використовує контрастні описи, символіку природи та внутрішні монологи героїв, щоб показати глибину кризи. Він доводить, що навіть великі соціальні зміни можуть не дати бажаного результату, якщо вони не враховують реальних потреб народу. Мирний наголошує, що формальне скасування кріпацтва не означало справжнього визволення, а лише змусило селян пристосовуватися до нових форм залежності. Повість залишається актуальною, адже проблема соціальної несправедливості продовжує існувати й у сучасному суспільстві.

Поетика повісті «За водою» Панаса Мирного вирізняється глибоким психологізмом, символізмом та реалістичною образністю. Автор приділяє значну увагу внутрішньому світу персонажів, розкриваючи їхні страхи, сумніви та сподівання через монологи, описи міміки та жестів. Мирний використовує контраст між спокоєм і хаосом, світлом і темрявою, щоб передати психологічний стан героїв. Символічним у творі є образ води, що виступає двоїстим символом: з одного боку – це надія на порятунок, а з іншого – загроза, що може зруйнувати долю людини. Природа відіграє важливу роль у розкритті сюжетної напруги, адже вона віддзеркалює емоційні переживання героїв. Пейзажі у творі не просто фонові описи, а засіб художнього підсилення основних мотивів повісті. Таким чином, поетика твору підпорядковується завданню розкриття складної психологічної динаміки персонажів.

Композиційно повість побудована на принципі поступового наростання напруги, що досягається через ритмічні зміни темпу оповіді. Спочатку автор детально змальовує спокійне життя персонажів, створюючи атмосферу певної стабільності, яка поступово розхищується. Чередування напружених та спокійних сцен сприяє глибшому зануренню у внутрішній світ героїв та їхні переживання. Важливу роль у створенні ефекту напруженості відіграють діалоги, які наповнені експресією, невизначеністю та навіть мовчанням як засобом художньої виразності. Крім того, використання народної мови, фразеологізмів та розмовної лексики робить стиль оповіді природним і наближеним до усної народної традиції. Це дозволяє передати не лише характери персонажів, а й загальну атмосферу сільського життя.

Таким чином, поетика повісті «За водою» є складною системою художніх засобів, що спрямовані на розкриття ідейного змісту твору. Панас Мирний вдало поєднує реалістичну манеру письма з глибоким психологізмом, що дозволяє не лише спостерігати за подіями, а й відчувати їхню емоційну напругу. Символічні образи, контрастність та особлива ритміка оповіді створюють багатоплановий текст, який можна трактувати на різних рівнях. Важливу роль відіграє також композиція, де чергування напружених та спокійних сцен допомагає підсилити драматичний ефект. Оповідь змінює свою динаміку відповідно до психологічного стану персонажів, що робить її максимально наближеною до їхніх внутрішніх переживань. Крім того, використання фольклорних елементів сприяє створенню атмосфери, яка глибше розкриває традиційний світогляд українського селянина. Завдяки цьому повість «За водою» є не лише зразком реалістичної прози, а й витонченим літературним полотном, у якому кожна деталь відіграє важливу роль у загальній художній концепції.

У повісті «Голодна воля» одним із можливих шляхів до свободи є втеча. Це традиційний засіб порятунку від неволі, що неодноразово застосовувався кріпаками, які прагнули вирватися з рабства. Він також добре відомий українській літературі: так, Назар із повісті Марка Вовчка «Інститутка» стверджує: «Мандрівочка – рідна тіточка», а герої Івана Нечуя-Левицького – Микола Джеря, Кавун та інші селяни – таємно полишають пана («Микола Джеря»). Втеча як форма протесту у творі Мирного набуває символічного значення: це не лише прагнення до фізичної свободи, а й спроба віднайти власне місце у світі, де панує несправедливість.

У «Лихо давнє і сьогочасне» письменник акцентує увагу на незмінності селянської долі навіть після скасування кріпацтва. Змалювання села у двох часових площинах підкреслює глибоку соціальну прірву, що існувала і продовжувала зростати. Автор змальовує село як простір безнадії: ні стара система, ні реформи не принесли селянам

справжнього полегшення. У цьому творі втеча не є можливістю – Мирний показує, що селяни змушені пристосовуватися до умов, які їх поневолюють. Водночас це змалювання перегукується з «Кайдашевою сім'єю» Івана Нечуя-Левицького, де також показано соціальну та побутову напругу між селянами.

У повісті «За водою» Панас Мирний акцентує на трагічності вибору селян. Соціальна нерівність змушує їх шукати кращої долі, але цей пошук рідко завершується успіхом. Усі три твори об'єднує тема боротьби із несправедливістю, але способи цієї боротьби різняться: у «Голодній волі» – це бунтарство і втеча, у «Лихо давнє і сьогочасне» – примирення з реальністю, у «За водою» – важкий моральний вибір. Панас Мирний через художні засоби майстерно передає відчуття безвиході, що переслідує селян навіть у нових соціальних умовах. Подібна соціальна драма зображена й у творі «Борислав сміється» Івана Франка, де персонажі також стикаються з жорстокістю капіталістичного ладу, що несе нові форми гноблення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ангеловська К. Романи Томаса Гарді «Тесс із роду Д'ербервіллів» і Панаса Мирного «Повія»: парадигма жанрово-стильової типології»: дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2017. 195 с.
2. Архелюк В. Характерні риси лінгвістики тексту та дискурсу // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації». Чернівці: Книга - XXI, 2011. С. 42-48.
3. Бовсунівська Т. Жанрові модифікації сучасного роману. Харків.: Вид-во «Діса плюс», 2015. 368 с.
4. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство: Підручник. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
5. Гоца Н.М. Проблема визначення поняття «стиль» жанру роману та методи його аналізу. Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/14041906.pdf> (дата звернення 24.01.2025)
6. Єфремов С. Історія українського письменства. Вид. 4-е. Київ; Ляйпціг, 1919. 538 с.
7. Жайворонок В. Лексична підсистема мови і значення мовних одиниць // Мовознавство. 2019. № 6. С. 32–46.
8. Кирилюк Є. Недрукована повість Панаса Мирного «Голодна воля» // Літературна критика. 1940. № 1. С. 25.
9. Козак С. Системні характеристики категорії оцінки // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. №23, 2012. С. 65-69.
10. Кононенко В. Українська лінгвокультурологія. Київ: Вища школа, 2008. 327 с.
11. Кононенко В. Концепти українського дискурсу: [моногр.]. Київ, Івано-Франківськ: Плай, 2004. 248 с.
12. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства : монографія. Львів: ПАІС, 2005. 368 с.
13. Матвеева О. Творча лабораторія Панаса Мирного (на матеріалі незавершених прозових творів). International scientific conference. Riga, the Republic of Latvia July 29–30, 2022. С. 104-108.
14. Мелешко В. «Голодна воля» Панаса Мирного: образ головного персонажа // Філологічні науки. 2013. № 14. С. 45-53.
15. Мирний П. Голодна воля. Зібрання творів : у 7 т. Київ, 1971. Т. 5. С. 3–421.
16. Мирний Панас. Твори: В 2 т. Київ: Наукова думка, 1989. Т. 2. 640 с.

17. Наливайко Д. Літературна компаративістика вчора і сьогодні. Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. Антологія / За заг. ред. Дмитра Наливайка. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 5 – 42.
18. Негодяєва С. Проблема ідентичності героя – домінанта поетики характеротворення в прозі Панаса Мирного.
19. Панас Мирний. Незавершена проза. Том п'ятий. Київ: Наукова думка, 1970. 428 с.
20. Панас Мирний. Незавершена проза. Том четвертий. Київ: Наукова думка, 1970. 517 с.
21. Панас Мирний. Поезія. Публіцистика. Епістолярій. Том сьомий. Київ: Наукова думка, 1971. 663 с.
22. Пивоваров М. Панас Мирний: життєвий і творчий шлях. Київ: Дніпро, 1965. 325 с.
23. Ушкалов Л. Реалізм – це есхатологія: Панас Мирний. Харків: Майдан, 2012. 184 с.
24. Федоренко Т. Композиційний аналіз повісті Панаса Мирного «Лихо давнє й сьогочасне» // Українська література в загальноосвітній школі. 2003. № 1. С. 12–15.
25. Хачатурян К. Художній час і простір у романістиці Панаса Мирного. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за напрямком підготовки 035 Філологія (українська література). Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків, 2021. 224 с.
26. Хворостяний І. Концепти «свобода» та «свобода волі» як чинник формування системи образів у прозі Панаса Мирного : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2013. 20 с.
27. Черкаський В. М. Художній світ Панаса Мирного. Київ: Дніпро, 1989. 351 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Параметр	«Голодна воля»	«Лихо давнє і сьогочасне»	«За водою»
Основна тема	Боротьба за свободу та втеча	Стан села до і після реформи 1861 року	Соціальна нерівність та доля селян
Головний герой	Василь Кучерявий	Селяни в різні періоди	Селяни, які шукають кращої долі
Соціальний конфлікт	Селяни проти панства	Несправедливість до і після скасування кріпацтва	Безвихідь селянської бідноти
Основний художній засіб	Символіка втечі	Контрастне змалювання села у двох епохах	Психологізм та народна мова
Проблематика	Доля бунтаря, пошук правди	Незмінне поневолення селян	Трагічність вибору селян
Спосіб змалювання селян	Реалістичне зображення боротьби	Порівняння різних історичних періодів	Глибокий психологізм персонажів
Паралелі в українській літературі	«Інститутка» Марка Вовчка, «Микола Джеря» Нечуя-Левицького	«Кайдашева сім'я» Нечуя-Левицького (побутові суперечності селян)	«Борислав сміється» І. Франка (соціальна драма)

Власне джерело

KÖVETKEZTETÉSEK

Panas Myrny a XIX. századi irodalmi folyamat egyik leghíresebb képviselője, aki gazdag művészeti örökséget hagyott hátra. Ismert regényei mellett az író számos befejezetlen elbeszélés szerzője, amelyek az 1861-es reform előtti és utáni ukrán falu életéről szólnak: „*Éhes akarát*”, „*Ősi és mai katasztrófa*” és „*Víz Mögött*”.

A protestáns paraszt képe Panas Myrny „*Éhes akarát*” című regényében az ukrán parasztság társadalmi tudatának fokozatos ébredését testesíti meg. A mű szereplői igazságtalansággal és elnyomással szembesülnek, ami aktív ellenállásra készíteti őket. Ez a tiltakozás azonban nem egyértelműen szervezett - gyakran spontán és érzelmi jellegű. Panas Myrny realiztikusan közvetíti a szereplők lelki gyötrelmeit, félelmeiket és kétségeiket, ami hangsúlyozza a küzdelem összetettségét. A protestáns parasztember képének fontos jellemzője az új társadalmi realitásokkal szembeni zavarodottsága, amikor a régi rend összeomlóban van, az új pedig még nem hozta el a várt szabadságot. A szerző hangsúlyozza, hogy a parasztok kénytelenek kiutat keresni szorult helyzetükből, de nincs elég tapasztalatuk és tudásuk ahhoz, hogy hatékonyan harcoljanak jogaikért. Így a regény a tiltakozást, mint a méltóságért folytatott belső és külső küzdelmet mutatja be.

A tiltakozó mozgalom nemcsak a szereplők egyéni élményein keresztül jelenik meg, hanem a falu általános hangulatán keresztül is. Myrny megmutatja, hogy a szegénység, a nehéz munka és az igazságtalan parancsok fokozatosan halmozzák fel az elégedetlenséget a falusiak körében. A főhős, akárcsak falustársai, nehéz utat jár be a jogfosztottság felismeréséig. Eleinte tétovázik, nyílt konfliktus nélküli változásban reménykedik, de a kegyetlen valóság döntő lépésre kényszeríti. A karakter e fejlődése mutatja, hogy a szerző mélyen ismeri a parasztpsychológiát. Nem romantizálja a tiltakozást, hanem fájdalmas és kétértelmű, veszteségekkel és erkölcsi próbatételekkel kísért folyamatként mutatja be.

Így a protestáns parasztember képén keresztül Myrny Panas a XIX. század második felének társadalmi változásainak összetettségét tükrözte. Szereplői nem ideális harcosok; korlátozott lehetőségek és nagy kockázat mellett kénytelenek cselekedni. A szerző azonban még ilyen körülmények között is bemutatja harckészségüket, még ha nem is mindig sikeresen. Myrny hangsúlyozza, hogy ez a tiltakozás csak az első lépés a változás hosszú útján, amelyet az ukrán parasztságnak még meg kell tennie. Az „*Éhes akarát*” című elbeszélés a paraszti öntudat kialakulásának egy fontos állomását mutatja be, amely az író munkásságának egyik központi témája.

Az „*Ősi és mai katasztrófa*” című regényben az 1861-es reform előtt az ukrán falu a teljes jogfosztottság és kizsákmányolás helyeként jelenik meg. Panas Myrny a parasztokat minden

szabadságuktól megfosztott, az urak szigorú parancsainak engedelmeskedni kénytelen emberekként ábrázolja. Életük kimerítő munkával, szegénységgel és a büntetéstől való állandó félelemmel teli. A szerző élénk, realista részleteket használ: kimerült arcokat, romos házakat, a jobbágyokat kísértő örök fáradtságot. A műben még a természet is ezt a reménytelen állapotot hangsúlyozza: a sötét, komor tájak a parasztok nyomorúságos helyzetének szimbólumává válnak. Myrny teljes katasztrófaként ábrázolja ezt az időszakot, amikor az egyszerű embereknek nem volt lehetőségük, helyzetük javítására.

Az 1861-es reformok után a várt változások nem hoznak igazi könnyebbséget a falunak. A parasztok formális szabadságot nyertek, de gazdaságilag függő helyzetben maradtak. A volt jobbágyok kénytelenek csekély bérért dolgozni, vagy kedvezőtlen feltételekkel földet bérelni. Panas Myrny konkrét szereplőkön keresztül mutatja be, hogy az „új” rendszer továbbra is elnyomja a parasztokat, csak más formában. Választás előtt állnak: maradnak a földesurak kimerítő körülményei között, vagy jobb életet keresve elindulnak az ismeretlenbe. A szerző hangsúlyozza, hogy a kormány igazságosságra vonatkozó ígéretei üresnek bizonyultak, és a reform nem vált valódi megváltássá. Panas Myrny egy művészi részlet segítségével mutatja be, hogy a papíron megjelenő változások nem feleltek meg a parasztok valós életkörülményeinek.

Így Panas Myrny „*Ősi és mai katasztrófa*” című regényében az ukrán falu tragédiáját tárja fel a reformkorban. A szerző kontrasztos leírásokkal, a természet szimbolikájával és a szereplők belső monológjaival mutatja be a válság mélységét. Bebizonyítja, hogy még a nagy társadalmi változások sem vezethetnek a kívánt eredményre, ha nem veszik figyelembe az emberek valós igényeit. Myrny hangsúlyozza, hogy a jobbágyság formális eltörlése nem jelentett valódi felszabadulást, hanem csak arra kényszerítette a parasztokat, hogy alkalmazkodjanak a függőség új formáihoz. A történet továbbra is aktuális, hiszen a társadalmi igazságtalanság problémája a modern társadalomban is fennáll.

Myrny Panas „*Víz mögött*” című regényének poétikáját mélylélektan, szimbolizmus és realista képi világ jellemzi. A szerző nagy figyelmet fordít a szereplők belső világára, monológokon, arckifejezések és gesztusok leírásán keresztül tárja fel félelmeiket, kétségeiket és reményeiket. Myrny a nyugalom és a káosz, a fény és a sötétség kontrasztját használja a szereplők lelkiállapotának érzékeltetésére. A víz képe szimbolikus a műben, kettős szimbólumként működik: egyfelől a megváltás reményét, másfelől a fenyegetést jelenti, amely tönkre teheti az ember sorsát. A természet fontos szerepet játszik a cselekmény feszültségének feltárásában, mivel a szereplők érzelmi élményeit tükrözi. A regényben a tájak nem csupán háttérleírások, hanem a történet fő motívumainak művészi megerősítésének eszközei. Így a mű poétikája alárendelődik annak a feladatnak, hogy feltárja a szereplők összetett pszichológiai dinamikáját.

Az „*Éhes akaratban*” a szabadsághoz vezető egyik lehetséges út a menekülés. Ez a fogságból való szabadulás hagyományos eszköze, amelyet a rabszolgaságból menekülni igyekvő jobbágyok többször is igénybe vettek. A szökés, mint tiltakozási forma Myrny műveiben szimbolikus jelentést kap: nemcsak a fizikai szabadság utáni vágyat jelenti, hanem azt is, hogy az ember megtalálja a saját helyét az igazságtalanságok világában.

Az író „*Ősi és mai katasztrófa*” a paraszti sors megváltoztathatatlanságára összpontosít a jobbágyság eltörlése után is. A falu két idősíkban való ábrázolása hangsúlyozza azt a mély társadalmi szakadékot, amely létezett és tovább nőtt. A szerző a falut a reménytelenség tereként ábrázolja: sem a régi rendszer, sem a reformok nem hoztak valódi enyhülést a parasztoknak. Ebben a műben a menekülés nem opció - Myrny megmutatja, hogy a parasztok kénytelenek alkalmazkodni az őket rabszolgasorba taszító körülményekhez. Ugyanakkor ez az ábrázolás rezonál Ivan Necsuij-Levickij „*A Kajdasev család*” című művével, amely szintén a parasztok közötti társadalmi és családi feszültségeket mutatja be.

A „*Víz mögött*” című regényében Panas Myrny a parasztok tragikus választását hangsúlyozza. A társadalmi egyenlőtlenség arra kényszeríti őket, hogy jobb életet keressenek, de ez a keresés ritkán jár sikerrel. Mindhárom művet összeköti az igazságtalanság elleni küzdelem témája, de ennek a küzdelemnek az útjai különbözőek: Az *Éhes akaratban* ez a lázadás és a menekülés, az *Ősi és mai katasztrófa*ban a valósággal való megbékélés, a *Víz mögöttben* pedig a nehéz erkölcsi választás. Myrny Panas művészi eszközeivel ügyesen közvetíti a reménytelenség érzését, amely a parasztokat az új társadalmi viszonyok között is kísérti. Hasonló társadalmi drámát ábrázol Ivan Franko *Boriszlav* nevet című műve. Ivan Franko írása, ahol a szereplők szintén szembesülnek a kapitalista rendszer kegyetlenségével, amely az elnyomás új formáit hozza magával.

ЗАЯВА-ПІДТВЕРДЖЕННЯ

Я, Сімку Лейнарт Степанович, підтверджую, що ця магістерська робота є результатом моєї самостійної праці та власним інтелектуальним продуктом. У роботі я послідовно дотримувався загальноприйнятих правил посилання на джерела та цитування. Під час підготовки роботи дотримано правил, встановлених Закарпатським угорським інститутом імені Ференца Ракоці II щодо написання магістерської роботи. Також підтверджую, що користувався сервісом DeepL (<https://www.deepl.com/uk/translator>) з метою перекладу змісту та висновків з української на угорську мову.

Берегове, 04 червня 2025 року

.....*Szimbey*.....

Підпис здобувача

Звіт подібності

метадані

Назва організації

Hungarian College of Higher Education Ferenc Rakoczi II Transcarpathian

Заголовок

Сімку Лейнарт

Науковий керівник / Експерт

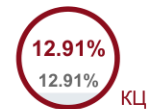
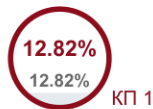
Автор Наталка Лібак

підрозділ

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

25

Довжина фрази для коефіцієнта подібності 2

17160

Кількість слів

124653

Кількість символів

Тривога

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про МОЖЛИВІ маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати навмисний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

Заміна букв	Б	1
Інтервали	A→	0
Мікропробіли	␣	0
Білі знаки	Б	0
Парафрази (SmartMarks)	a	102

Подібності за списком джерел

Нижче наведений список джерел. В цьому списку є джерела із різних баз даних. Колір тексту означає в якому джерелі він був знайдений. Ці джерела і значення Коефіцієнту Подібності не відображають прямого плагіату. Необхідно відкрити кожне джерело і проаналізувати зміст і правильність оформлення джерела.

10 найдовших фраз

Колір тексту

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	НАЗВА ТА АДРЕСА ДЖЕРЕЛА URL (НАЗВА БАЗИ)	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)	
1	https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/M/MyrnyP/Prose/LyxoDavnjeJSogochasne.html	95 0.55 %	
2	https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/M/MyrnyP/Prose/LyxoDavnjeJSogochasne.html	64 0.37 %	
3	https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/M/MyrnyP/Prose/LyxoDavnjeJSogochasne.html	57 0.33 %	
4	http://library.org.ua/?p=71	57 0.33 %	
5	https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/M/MyrnyP/Prose/LyxoDavnjeJSogochasne.html	49 0.29 %	